

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Katedra jihoslovanských a balkanistických studií

Bakalářská práce

Vanja Igić

Novodobá svatba v Bělehradě a Praze

Modern Weddings in Belgrade and Prague

Praha 2011

Vedoucí práce: PhDr. Jaroslav Otčenášek, PhD.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 18. 8. 2011

Abstrakt

Cílem této bakalářské práce je ukázat soudobé svatební obyčeje v Bělehradě a Praze na pozadí typické starosrbské a staročeské svatby. Práce se především podrobně zabývá popisem tradičních svatebních zvyků, které přetrvaly do současnosti a staly se tak součástí novodobých svateb. Současně se snaží vystihnout podobnosti a rozdíly v tradicích obou popisovaných oblastí. Metoda popisu moderní sňatkové kultury je založena hlavně na rozboru tradičních svatebních prvků a zároveň je proložena výsledky dotazníkového průzkumu. Rozbor ukazuje, že ačkoli se mnohé staré zvyklosti zachovaly, praktikují se často v pozměněné podobě a některé dokonce úplně ztratily svůj původní význam a charakter.

Abstract

The goal of this bachelor thesis is to show contemporary wedding customs in Belgrade and Prague on the background of typical Old Serbian and Old Czech wedding. The thesis primarily thoroughly deals with the characterization of wedding customs which lasted to this day and therefore became a part of modern weddings. Simultaneously it tries to depict similarities and differences in traditions of both of the described regions. The method of describing the modern marriage culture is based primarily on analysis of traditional wedding components and at the same time is interspersed with results of the questionnaire survey. The analysis shows that even though many of the old customs preserved they are being often practiced in an altered form and some of them even lost their original meaning and character.

Klíčová slova

Svatba, Srbsko, Česko, tradice, zvyky, sňatek, manželství, obřad.

Keywords

Wedding, Serbia, Czech, tradition, customs, marriage, wedlock, ceremony.

Obsah

Úvod	6
1 Historie moderních svatebních zvyků v Bělehradě	9
1.1 Významné svatební funkce	10
1.1.1 Kum, kumstvo	11
1.1.2 Dever	13
1.2 Tradiční svatební prvky dříve a dnes	13
1.2.1 Námluvy: Begenisanje (navođenje), ugled, uređaj	14
1.2.2 Zásnuby - Proševina	15
1.2.3 Zvaní hostů	16
1.2.4 Rozlučka se svobodou	18
1.2.5 Svatební průvod - Vođevina	20
1.2.6 Svatební obřad: Úřední, církevní	23
1.2.7 Svatební hostina	26
2 Historie moderních svatebních zvyků v Praze	30
2.1 Výnamné svatební funkce	32
2.1.1 Družba	32
2.1.2 Družička	33
2.2 Tradiční svatební prvky dříve a dnes	33
2.2.1 Námluvy	33
2.2.2 Ohlášky	35
2.2.3 Rozlučka se svobodou	36
2.2.4 Svatební průvod	38
2.2.5 Svatební obřad: Úřední, církevní	39
2.2.6 Svatební hostina	41
3 Dnešní svatba: Význam jejích zvyků v Bělehradě a Praze	46
Závěr	50

Seznam použitých pramenů a literatury	52
Přílohy	54

Úvod

O svatbách v Bělehradě a Praze toho z hlediska tradic bylo napsáno poměrně málo. Tato práce je tedy tímto nedostatkem poněkud limitována. Téma jsem si vybrala, protože je mi problematika svateb blízká a mohu se k němu relevantně vyjadřovat i na základě vlastní zkušenosti – opakované zúčastněné pozorování. Zvláště svatby v Bělehradu soustavně sleduji od 90. let 20. století do současnosti. Shodou okolností se svatby, kterých jsem se zúčastnila v Srbsku v Bělehradě, začaly rovnat počtu těch, které jsem navštívila v Čechách v Praze. Pokusila bych se tedy v následujícím textu o rozbor a porovnání zvyků, které jsou součástí současné svatební ceremonie. Nahlédneme do historie, abychom připomenuli, jak zvyky, které ze svateb známe dnes, vypadaly v minulosti, podíváme se na jejich proměny, přizpůsobení se lokalitě a době a na to, jak vůbec dnešní člověk svatební obřad vnímá.

Vedle odborných publikací, časopisů a jiných uvedených médií, které používám, vycházím i z anket a průzkumů, které jsem k danému tématu provedla. Ankety vyplňovali převážně lidé z Prahy, s lidmi v Bělehradě jsem o svatebních zvycích hovořila přímo formou polořízeného interview. 10 anket vyplnili lidé z Bělehradu, 50 z Prahy. Věkový průměr všech osob, které vyplňovaly dotazník, je 29,7 let, z toho bylo 12 mužů a 48 žen.

Pokusím se tedy sestavit určitý přehled svatebních zvyků, přičemž budu vycházet jak z vlastní zkušenosti, tak z osobní dokumentace a materiálů získaných od respondentů.

Během celé 2. poloviny 20. století dochází v obou státech, tj. v Srbsku i Česku, k poklesu počtu uzavřených manželství a tento trend pokračuje dodnes. Od roku 1919 se na území České republiky uzavíralo nejméně 7 sňatků na tisíc obyvatel ročně-výjimkou byly roky 1944, kdy to bylo 6,7%, a rok 1957 s 6,6%. Pod 7% klesla hrubá míra sňatečnosti opět až v roce 1993, tentokrát nešlo o pokles jednorázový, úroveň sňatečnosti se od té doby již nezvýšila. Přitom se v populaci postupně zvyšuje počet i podíl osob schopných uzavřít sňatek, především mladých svobodných lidí, jejichž rozhodnutí vstoupit či nevstoupit do manželství o celkovém charakteru sňatečnosti rozhoduje. Od roku 1937 jde o první generaci mladých lidí, jejíž soukromý život není svazován a usměrňován ani vládnoucím režimem ani příliš silnými konvencemi, jde o generaci, která má možnost si způsob svého života více méně svobodně volit. Zásadní změna životních podmínek po roce 1989 proto znamenala obdobně důležitou změnu i ve sňatkovém chování-tento proces byl o to razantnější, že se mezitím změnily postoje mladých lidí k instituci manželství i v západních zemích, a že se změnila sama tato instituce, postavení ženy ve společnosti, hodnotový systém, v němž rodina ztrácí své výsadní

postavení. Protože až do roku 1992 převládal vstup do manželství v nízkém věku, za nových ekonomických podmínek nastala na několik let situace, kdy je osob ochotných uzavřít sňatek velmi málo. Nezanedbatelná část mladých lidí vstoupila totiž do manželství před rokem 1992 ještě v nízkém věku. Již v letech 1993–2000 došlo ke vzestupu průměrného věku při prvním sňatku o více než tři roky, u mužů i u žen, do roku 2004 se hodnota tohoto ukazatele zvýšila o dalších více než 1,5 roku.¹

V Srbsku je během celé 2. poloviny 20. století viditelná tendence poklesu počtu uzavřených sňatků. Pro celé území Jugoslávie počet uzavřených manželství udával v roce 1946 13,2 sňatků na tisíc obyvatel, zatímco v roce 1962 se snížil na 8,6. Tendence opadání počtu uzavřených manželství za rok je nejvíce vidět v roce 1991, kdy se v centrálním Srbsku uzavřelo 33 698 manželství. Na začátku 90. let 20. stol. dochází k nejintenzivnějšímu procesu rozkladu tradičního způsobu života, stejně jako k sociální krizi 80. let 20. stol. Důsledkem toho je i počet uzavřených manželství, který vzhledem k roku 1950 dosáhl svoji nejnižší hodnotu, a to právě v roce 1991.²

Obě země mají rovněž společný jeden zásadní rys, a tím je značný ateismus společnosti, který převládl po druhé světové válce. Počet věřících v Česku se za půl století snížil o pět miliónů osob. V roce 1950 bylo podle Českého statistického úřadu v republice 8,3 milionu osob, které se hlásily k některé z církví. V roce 1991 se počet věřících snížil na 4,5 milionu osob. Věřící také uzavírají manželství méně často-opět podle statistiky-než osoby bez vyznání. Věřící se však méně rozvádějí, což lze přičíst větší odpovědnosti ke sňatku.³ K podstatnému zvýšení počtu věřících dochází až u kategorie 50–59letých. To jsou totiž ročníky, které zčásti zastihla ještě náboženská výchova ve školách, a především u nich probíhalo intenzivnější předávání náboženských tradic v rámci rodiny.⁴ Sčítání lidu v roce 1950 bylo nadlouho posledním, při němž se zjišťovalo náboženské vyznání a k opětovnému zařazení této otázky došlo až při sčítání v roce 1991.⁵ To samé platilo i pro Jugoslávii. Společenský význam církve začal klesat už během první poloviny 20. století. To, na čem se

¹ FIALOVÁ, Ludmila. *Demografický informační portál* [online]. c1995, poslední úpravy 27. 12. 2005 [cit. 2010-12-15]. Dostupné z: http://www.demografie.info/?cz_detail_clanku&artclID=232.

² PAVÍČEVČ, Aleksandra. *Na udaru ideologija: brak, porodica i polni moral u Srbiji u drugoj polovini 20. veka*. 2006. s. 115.

³ VAVROŇ, Jiří. *Český statistický úřad* [online]. c.2007, poslední úpravy 25. 7. 2011 [cit. 2011-08-17]. Dostupné z: http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/17_4_2007_za_pul_stoleti_ubylo_pet_milionu_vericich.

⁴ *Český statistický úřad* [online]. c2003, poslední úpravy 18. 03. 2011 [cit. 2011-08-17]. Dostupné z: http://www.czso.cz/csu/2003edicniplan.nsf/o/4110-03--skladba_obyvatelstva_podle_nabozenskeho_vyznani_pohlavi_a_podle_veku.

⁵ *Český statistický úřad* [online]. c2007, poslední úpravy 12. 11. 2007 [cit. 2010-12-15]. Dostupné z: http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/historie_scitani_lidu_na_uzemi_ceske_republiky_ii_.

však církev i nadále nepostradatelně podílela, byly svatby. Od roku 1991 se však počet věřících, alespoň statisticky, začal razantně zvyšovat. Podle sčítání lidu z roku 2002 bylo již 95% obyvatel Srbska věřících. Ze 7 498 001 obyvatel (centrální Srbsko bez Kosova) bylo věřících 7 123 611, nevěřících 40 068 (85% celkového počtu obyvatel byli pravoslavní).⁶

Při popisování charakteristických svatebních prvků se zaměřuji hlavně na popis tradiční venkovské svatby. Považuji ji za hlavní zdroj svatebních zvyků současnosti a to v souvislosti s urbanizací, která sebou tyto tradiční elementy do měst přinesla.

⁶ BETA. *B92, Vesti, Popis 2002: 95 odsto građana vernici, 0,5 odsto ateisti* [online]. c2003, poslední úpravy 04. 07. 2003 [cit. 2010-12-15]. Dostupné z: http://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2003&mm=07&dd=04&nav_category=12&nav_id=113071.

1 Historie moderních svatebních zvyků v Bělehradě

Tabulka níže ukazuje přehledněji zmíněnou tendenci úbytku uzavřených manželství v Srbsku.

Rok	Počet uzavřených manželství
1950 – 1954	49 870 za rok
1955 – 1959	42 163 za rok
1960	44 294
1961	44 524
1961	41 196
1964	42 239
1965	44 189
1966	43 209
1970	49 830
1974	48 105
1975	45 973
1976	44 621
1977	45 622
1980	42 170
1991	33 698

Tabulka č. 1. PAVIČEVĆ, Aleksandra. *Na udaru ideologija: brak, porodica i polni moral u Srbiji u drugoj polovini 20. veka*. 2006. s. 114.

V roce 1991 bylo v centrálním Srbsku zaregistrováno 21,3% svobodných dívek.⁷ V roce 1948 uzavřelo manželství celkem 988 mladistvých žen a 706 mladistvých mužů, v roce 1961 je to 505 mladistvých žen a 164 mladistvých mužů. V roce 1991 byl počet sňatků uzavřených mladistvými v Srbsku ještě dost velký, činil 38,1% celkového počtu uzavřených manželství v tomto roce.⁸ V rámci Jugoslávie byl v roce 1952 průměrný věk vstupu do manželství 22 let u žen a 24,8 u mužů. V roce 1961 je to 22,4 let u žen a 25,4 u mužů, tedy o něco zvýšený průměr. V roce 1971 je to v Srbsku u žen 23,3 let, v roce 1976 24,4 a v roce 1981 24,9. V 90. letech 20. stol. se hodnoty výrazně zvýšily: za rok 1994 je to u žen

⁷ PAVIČEVĆ, Aleksandra. *Na udaru ideologija: brak, porodica i polni moral u Srbiji u drugoj polovini 20. veka*. 2006. s. 114.

⁸ Tamtéž, s. 117.

v průměru 26,1 let a roku 2008 dokonce až 28,3, u mužů je to za stejné období 29,7 a 32,1.⁹ V 10 anketách, které vyplnili obyvatelé Bělehradu, všichni uvedli, že je u ženy pro vstup do manželství ideální věk kolem 25 let, u muže kolem 30. Mezi respondenty byli dva ženatí, pět vdaných a dvě svobodné dívky – kromě posledních dvou zmíněných všichni uvedli, že i jejich věk uzavření manželství odpovídá tomuto průměru.

„Podle definice, kterou udává ve svých kánonech pravoslavná církev, je manželství svatým tajemstvím lásky a společenstvím manželů v čase a věčnosti; je stanovené jako jednota dvou osob v jedné bytosti a v jednom účelu, jako sjednocení v jedno tělo a jednu duši, ale s vlastnostmi dvou osobností.“¹⁰

Pro národy jihovýchodní Evropy bylo manželství skoro vždy jediným přijatelným a očekávaným způsobem života každé dospělé osoby, tedy logickým vyústěním mládí. Bylo považováno za ostudné zůstat svobodný. Na ty, kterým se nepodařilo uzavřít manželství, bylo nahlíženo s určitým opovržením. Celibát byl v srbském prostředí vždy řídkým jevem, jako jediné odůvodnění celibátu přijímala církev slib čistoty.

Prvky toho, co můžeme nazvat „starou (tradiční) srbskou svatbou“ dnes můžeme hledat už jen na vesnici. Staré zvyky a obyčeje, které budu popisovat, najdeme dodnes nejvíce v selském prostředí, kde také nejspíše mají své kořeny. Je také nezbytné uvést spojitost obyčejů a víry – srbské pravoslaví se specificky projevuje právě nejvíce ve zvycích.

Lidové svatební zvyky se lišily podle věku, ve kterém se do manželství vstupovalo. Věk většinou odpovídal době, kdy mladík a dívka dosáhli dospělosti.

1.1 Významné svatební funkce

Pro lepší pochopení textu a orientaci ve zvycích, které budeme popisovat, je nutné hned na začátku uvést dva pojmy, které jsou nedílnou součástí svatby v Srbsku. Jedná se o konkrétní svatební pojmenování osob, které hrají v průběhu svatby důležitou roli.

⁹ Tamtéž, s. 118.

¹⁰ Tamtéž, s. 95.

1.1.1 Kum, kumstvo

Kumstvo¹¹ (kmotrovství) je společenský vztah mezi dospělou osobou – kumem („kmotrem“) a dítětem kumčetem (kumče), který vzniká vykonáním rituálního obřadu pokřtění. V Srbsku je mezi lidmi obecně bráno, že po vykonání zmíněného religiozního obřadu vzniká mezi oběma osobami téměř biologická vazba, tedy vztah mezi kumem a kumčetem (=pokřtěným) a také rodinou pokřtěného. Význam tohoto vztahu mezi kmotry spočívá ve spojení rodin a ochraně dítěte během jeho života.¹² Jedná se o zvláštní přátelství, které mělo v Srbsku vždy význam blízkého pokrevního příbuzenstva. Prvotně bylo kumstvo u starých Srbů zřejmě spojené i s vraždou – bylo to smíření, které zahrnovalo dohodu o tom, že mstítel bude kmotrem prvního narozeného dítěte v rodině viníka. „*Vrah s usmířením prosí protivníka, aby byl jeho kmotrem při křtu. To bylo určitě proto, aby ho lépe přiměl k usmíření, a také proto, aby z dosavadního nepřítele učinil upřímného přítele.*“¹³ První známé kumstvo u Srbů bylo kumstvo Petra Gojnikoviće z dynastie Vlastimirovićů, srbského knížete v letech 892 až 918, s příslušníkem cizího státu, a to z důvodu upevnění míru s Bulhary.

V Srbsku je hodně rozšířené rčení „Kumstvo se neodmítá!“¹⁴ Odtud není těžké vyvodit analogii s původním účelem instituce kumstva, která na jedné straně sloužila k usmíření nebo upevnění vztahů mezi dvěma skupinami (nejčastěji početnou rodinou) a na druhé straně pro zástitu toho, kdo požadoval takovéto kumstvo, ať už ze strany samotné rodiny kuma či okolí.

Zmíněné kumstvo se váže především ke křtu dítěte. V srbské tradici se však svědci na svatbě nazývají rovněž „kumové“.¹⁵ První svědek je většinou důležitější a podle pravidel

¹¹ Srbsky „kum“ znamená v češtině „kmotr“. „Kumstvo“ by tedy mohlo být „kmotrovství, kmotření.“

¹² BOSANAC, M. – MANDIĆ, O. – PETKOVIĆ, S. *Rječnik sociologije i socijalne psihologije*. 1977. s.320.

¹³ KARADŽIĆ, Vuk Stefanović. *Crna gora i Crnogorci* [online]. Dostupné z: http://www.berane.me/fajlovi/opstina_berane/attach_fajlovi/lat/glavne-stranice/2010/10/pdf/Vuk_Karadzic___Crna_Gora_i_Crnogorci.pdf.

¹⁴ „Kumstvo se ne odbija!“

¹⁵ Srbská etnoložka A. Pavićević tvrdí, že toto pojmenování je nesprávné. Podle ní je na základě staré praxe svědkem na svatbě vždy osoba, která byla při křtu dítěte a vztah, který by se dal nazvat kmotrovstvím neboli v srbsčině „kumstvo“, je vztah, který vznikne mezi katechumenem a svědkem. S touto informací jsem se nikde jinde nesešla. Podle autorky však toto vychází z učení pravoslavné církve. (PAVIĆEVIĆ, Aleksandra. *Na udaru ideologija: brak, porodica i polni moral u Srbiji u drugoj polovini 20. veka*. 2006. s. 92.) Na základě vlastních zkušeností a bádání se opovázím tvrdit, že se v dnešní době toto pojmenování v Srbsku používá každodenně v obou významech: ve významu svědka na svatbě i jako osoby, která je kmotrem dítěte. Když se podíváme na rituály, které se ke křtu vážou, tak i osoba, která je při křtu dítěte, je zároveň určitým svědkem – před Bohem svědčí o tom, že je dítě připravené přijmout křesťanskou víru. Na druhou stranu ale existují některé kraje v jižním Srbsku, kde se svědkové na svatbě nazývají zcela jinak. Např. „kum“ je jenom ten, kdo pokřtil dítě a první svědek na svatbě je tzv. „prvi svat“. V následujícím textu budeme výraz „kum“ používat pro svědka na svatbě.

také váženější. Většinou je z rodiny ženicha, zatímco druhého svědka volí nevěsta. Na mnoha svatbách, především na těch, na kterých jsou přísně dodržovány tradice, se dodržuje výběr prvního kuma z řady tzv. „starého kumstva“, tzn. z rodiny, která byla kumy rodičů ženicha. Nicméně, v dnešní době je to ojedinělé. V moderní době je velmi rozšířená praxe výběru prvního kuma podle svobodné volby ženicha. Tento kum přitom nemusí mít nic společného se „starým kumstvem“. Ženich si kuma vybere například ze svých blízkých přátel. Druhý svědek, kterého vybírá nevěsta, se nazývá „stari svat“ neboli tzv. „starojko“ (starosvat). Nejčastěji je to nejlepší přítelkyně nevěsty. Starojkem může být nazýván i bratr nevěstiny matky, nebo jiný příbuzný z mužského nejbližšího příbuzenstva matky.

V některých velmi tradičních poměrech se dodržuje zvyk zavolání kuma při narození dítěte, který jej pokřtí a vybere mu jméno. Někdy je to jen formální - kum řekne jméno, které si domluvil s rodiči dítěte, a někdy ho vybere skutečně sám. Každopádně je v Bělehradě zvykem slavnostně kumovi ohlásit narození dítěte a není vzácností, že je zrovna on také kumem dítěte při křtu.

Existuje celá řada zvyků, která se váží k pozvání kuma na svatbu a jeho svatební roli. (Viz také oddíl Zvaní hostů.) Některé tradiční rodiny dodržují instituci kumstva velmi přísně, tj. několik generací nazpátek. Takováto stará kumstva se zřídka kdy přerušují. K přerušení dochází například jen tehdy, když se rodiny od sebe zcela vzdálí a ztratí kontakt, nebo když kum z nějakého důvodu sám přeruší tuto vazbu.

Během svatby je známo, že kuma nesmí nikdo urazit, a že mu po celou dobu svatebního dne nesmí nic chybět. Poté, co je kum pozván, se stává hlavou celé svatby a symbolickou osobou, které se ostatní budou vždy ptát jako první jak postupovat během příprav i samotného obřadu. Po celou dobu je kum význačně uctíván a respektován. Na svatební veselici sedí na počestném místě vedle ženicha a nevěsty.

Pro ceremoniál v kostele je nutné, aby kumové byli pokřtěni. (Někdy je zapotřebí, aby to bylo doloženo výpisem z rejstříku církevních knih.) Neplatí však, že osoby, které jsou kumy během církevního obřadu, musí být stejné i v průběhu obřadu na úradě. Kum je uctíván i po svatbě, a to tak, že je manželi o Velikonocích obdarován košíkem s obarvenými vajíčky. Někdy se to dělá jen při prvních Velikonocích, jindy je to dodržováno celý život.

Fenomén podobný srbskému „kumstvu“ v prostředí českém nenajdeme. Být však svědkem na svatbě, je i v Česku také považováno za velkou čest. Proto se i zde svědek většinou vybírá pečlivě. Existuje nepsané pravidlo, podle kterého se „svědčení oplácí“. Platí tedy, že se osobě, která byla někomu na svatbě za svědka, svědčení nabízí nazpátek. Bez účasti svědků by sňatek nebyl právoplatný.

V Praze i Bělehradě se v dnešní době svědci volí volněji než v minulosti, mohou to být třeba i dvě svědkyně. Svědkům se často svěřují snubní prstýnky. Je to praktické opatření, které by mělo zabránit vzniku situace, kdy ženich s nevěstou prsteny ve spěchu zapomenou v místě bydliště.

1.1.2 Dever

Srbskou obdobou toho, co v Česku bývával družba, je dever. Jeho role se na rozdíl od českého prostředí používá dodnes. Pravidlem je, aby dever byl ženichův svobodný mladší bratr. V dnešní době, kdy jsou rodiny málo početné, se této role ujímají i svobodní bratřenci ženicha. Pokud ani takoví v rodině nejsou, pak se této role musí ujmout někdo jiný z mladšího svobodného příbuzenstva, např. strýc. Není možné, aby dever byl ženichův otec nebo například děda. I strýc, který je deverem, je výjimkou. (V praxi jsem se však setkala i s takovým případem.) Někdy se ale stává, že mladší bratr se ožení dříve než starší – není tak neobvyklostí, že je starší bratr deverem mladšího bratra. Deverem může být i dítě, ale většinou jsou jimi dospělí lidé. Úkolem devera je hlídat nevěstu během svatby.¹⁶

1.2 Tradiční svatební prvky dříve a dnes

Nyní se podívejme na schéma tradičního ustáleného způsobu uzavření manželství v Srbsku.¹⁷ Schéma se skládá z několika fází. Jednotlivými etapami svatebního procesu prochází rodiny nevěsty a ženicha společně. Svatební proces trvá několik měsíců a vypadá zhruba takto:

Námluvy: Begenisanje (navodenje), ugled, uredaj

Zásnuby: Proševina

Zvaní hostů

Rozlučka se svobodou

Svatební průvod: Vođevina

Svatební obřad: Úřední, církevní

Svatební hostina

Návrat

¹⁶ Výsledky průzkumu, odpovědi respondentů z Bělehradu.

¹⁷ Využiji zde zčásti praktické rozdělení srbské etnoložky A. Pavićević, podle které se můžeme lehce zorientovat v jednotlivých etapách tradiční svatby. PAVIĆEVIĆ, Aleksandra. *Na udaru ideologija: brak, porodica i polni moral u Srbiji u drugoj polovini 20. veka*. 2006. s. 297.

Pořadí těchto fází může být i jiné, většinou však jen málo pozměněné.

1.2.1 Námluvy: **Begenisanje (navođenje), ugled, uređaj**

Begenisanje, navođenje

Shora zmíněný proces mohl začínat něčím, co se v Srbsku nazývá „begenisanje“¹⁸ neboli „navođenje“ a co by se dalo přirovnat k tradičním českým námluvám. Begenisanjem se chápe vzájemné seznámení budoucích snoubenců, ke kterému většinou docházelo na vesnické zábavě. Jejich setkání mohlo být iniciováno právě skrze námluvy. V této úvodní části tradičních námluv se snoubenci začali zajímat o svůj vzájemný původ, rodinu a společenské postavení. Ústřední postavou srbských námluv je „navodadžija“ („provodadžija“), čili postava, která při námluvách figuruje jako prostředník a předává vzkazy mezi budoucími snoubenci. Úkolem navodadžije je také vychvalovat rodinu budoucího ženicha či nevěsty.¹⁹

Ugled

Po již proběhlých námluvách následuje „ugled“ – jakási „pověst“. Mladík se se svými příbuznými vydává do domu dívky, aby si proveřil chvály, kterými je předtím novodadžija dával dohromady.

Uređaj

Pokud by už při této návštěvě došlo k souhlasu ke svatbě, rovnou by se také uspořádal „uređaj“²⁰. Uređaj zahrnuje návštěvu ženicha a jeho rodiny v domě rodičů potenciální nevěsty. Cílem této části předsvatebních námluv bylo seznamování rodin, prohlídka domácností a domluva kolem svatební hostiny. Bylo také zvykem dát dívce dukát, tzv. „kapar“²¹, což byla jistá garance, že byl sňatek domluven.²¹ Z této tradice dodnes zůstala právě tato symbolika garance dukátem, který byl však v dnešní době zaměněn za zlatý přívěsek, náušnice či prstýnek. Prstýnek se dává v tomto případě nevěstě, pokud se neplánuje

¹⁸ Z tureckého „beğenmek“: líbit se, vybírat, vybírat si něco podle svého vkusu, odsouhlasit. VUJAKLIJA Milan. *Leksikon stranih reči i izraza*. 8. vyd. 2004. s. 107.

¹⁹ PAVIČEVĆ, Aleksandra. *Na udaru ideologija: brak, porodica i polni moral u Srbiji u drugoj polovini 20. veka*. 2006. s. 297.

²⁰ Zařízení.

²¹ Z italského „cappera“ – peníze, které se při uzavírání smlouvy dávají předem jako záloha, že všechny podmínky smlouvy obě strany řádně splní. VUJAKLIJA Milan. *Leksikon stranih reči i izraza*. 8. vyd. 2004. s. 385.

zvláštní žádání o ruku či zasnoubení. Návštěva by měla být přivítána slavnostním obědem, u kterého by měli být z ženichovy strany přítomni i bližší příbuzní z mužské linie.

Schéma šesti až devíti fází svatebního procesu je dnes již pozměněné, přizpůsobené současným podmínkám a nese se v duchu mnohem větší svobody a individuální volby. Vzhledem k tomu, že manželství v dnešní době předchází většinou delší vztah, smysl některých částí svatebního procesu popsaných výše se pomalu vytrácí. Ureďaj však zůstal důležitým bodem svatebních příprav právě kvůli domluvě rodin ohledně financování svatby.²²

1.2.2 Zásnuby - Proševina

Pokud se rodiny rozhodnou dodržovat tradiční pořadí předsvatebních obyčejů, tak by měl patnáct dní po této dohodě mládenec požádat o ruku nevěsty, v srbštině „proševina“,²³ „veridba“.²⁴ Setkání se odehrává v domě nevěsty a je slavnostní přímo úměrně finanční situaci rodiny. Zde se schází užší rodina a průběh zásnub bývá poměrně bohatý, někdy se dokonce koná veselice pod stanem na zahradě. Jediné, co dnes ještě připomíná tradiční rituální formu, je zvyk darování. Pokud je „ureďaj“ zakončen darováním dukátu, pak na zásnubách rodiče nevěsty obdarují ty, kteří o ruku přišli žádat: budoucího tchána a tchýni, kumovi a starojkovi se věnuje tzv. boščaluk²⁵ (také „bokčaluk“ nebo „baščaluk“), tj. raneček, ve kterém se nejčastěji nacházely peřiny, koberečky, ručníky, povlečení nebo košile. Před tím je obdarovaná nevěsta: tchýně jí daruje boty, šperky a nějaké oblečení, dever, kum nebo tchýně daruje prsten a ostatní popořadě obdarují její rodiče věcmi podobnými těmi z boščaluku.²⁶

Ještě srbský jazykovědec, historik a etnograf V. S. Karadžić (1787-1864) uvádí, že v jeho době se vzácně dodržoval zvyk zasnoubení novorozeňat. Jednalo se tehdy již o archaický způsobem zasnoubení a sám Karadžić píše, že mladík si již nevěstu vybírá sám a málokdy tak za něj činí otec, nebo někdo jiný.²⁷

²² PAVIČEVĆ, Aleksandra. *Na udaru ideologija: brak, porodica i polni moral u Srbiji u drugoj polovini 20. veka*. 2006. s. 298.

²³ Od slova „prositi“ – žádati o ruku.

²⁴ Od slova „veriti“ – říká se, že mládenec „veri“ dívku, od slova „vera“, tedy v češtině víra. Dívka při zásnubách a na svatebním obřadu přejímá víru svého muže; snoubencům se tak potom říká „verenici“.

²⁵ Z perského a tureckého „bohcalik“ – svatební dar nevěstin (obvykle košile, spodní prádlo, ponožky) zabalen do ranečku. VUJAKLIJA Milan. *Leksikon stranih reči i izraza*. 8. vyd. 2004. s. 125.

²⁶ PAVIČEVĆ, Aleksandra. *Na udaru ideologija: brak, porodica i polni moral u Srbiji u drugoj polovini 20. veka*. 2006. s. 299.

²⁷ KARADŽIĆ, Vuk Stefanović. *Život i običaji naroda Srpskoga* [online]. c1867. Dostupné z: <http://books.google.com/books/reader?id=sWjgAAAAMAAJ&hl=cs&printsec=frontcover&output=reader&pg=GBS.PP1>. s. 98.

V minulosti si nevěsta v dohodnutý den vybírala s ostatními ženami svatební roucho, obvykle podle vlastního rozhodnutí. Bylo zvykem mít šaty hedvábné, pokud nebyly z hedvábí celé, pak alespoň zástěra, která se přes šaty nosila. Dále se nosily dva šátky – jeden kolem krku a druhý na hlavě. Dalším doplňkem byla vesta, která údajně musela být vždy hedvábná, i když byla rodina chudá. Karadžić uvádí: „...*na krásném rouše a zbraních našemu národu nejvíce záleží a toto přání poukazuje na to, že mu kdysi bylo přáno nosit samet a hedbávi, zdobené zbraně a náhrdelníky.*“²⁸

1.2.3 Zvaní hostů

Hosté tedy byli tradičně zvaní na svatbu hned po tom, co byl ukončen ureďaj nebo proševina. Existoval ustálený způsob tohoto zvaní za pomoci několika pomůcek. Těmi jsou „pogača“ (tradičně upečený nekvašený chleba), ozdobená „buklija“ (tradičně vyzdobená dřevěná láhev), ve které je víno nebo rakije (tradiční balkánská ovocná pálenka), vyšívaný ručník (hedvábný či bavlněný) ve tvaru šálu, vyšívaný kobereček „čilim“²⁹ anebo (místo něj) rounem vyšívaná přikrývka. Často se nosí jablko, do něž by budoucí svatebčané (potom, co jsou pozvaní) měli zarazit nějaký penízek.

Oblíbené bylo a dodnes je tradice zvaní kuma. Podle obyčeje chodí kuma zvat ženich se svým otcem nebo deverem, často se s nimi vypraví i další příbuzní. V současnosti se k nim obvykle přidávají i přátelé. U svědka by podle tradice měli být všichni přivítáni obědem. Ještě předtím, než se začne hodovat, by se všichni měli společně na přivítanou napít z buklije, kterou pak ženich kumovi věnuje. Často se před tím, než se napijí, ještě pokřijují. Po krátkém hodování odchází ženich se svým doprovodem, ke kterému se přidává v této fázi i kum, do domu nevěsty, aby ji požádal o ruku. Předtím, než všichni odejdou ze svědkova domu, obdaruje svědek ženicha a svatebčany rovněž pogačou. Je to jakýsi dar „nazpátek“. Tento zvyk původně vznikl patrně tak, že lidé chodili zvat svatebčany někdy i do poměrně vzdálených vesnic. V dobách, kdy se cestovalo třeba i celý den, potřebovali mít s sebou dost jídla na cestu. Kromě toho má pogača zřejmě mnoho symbolických významů: její přijetí by mohlo znamenat usmíření, souhlas apod. Někdy se stejným způsobem jako kum, zve na svatbu i bratr nevěstiny matky, nebo (pokud nemá bratra) někdo jiný z jejího nejbližšího mužského příbuzenstva. Jak již bylo zmíněno, tomuto člověku se v tradičním svatebním

²⁸ Tamtéž, s. 290.

²⁹ Z tureckého a perského „kilim“ – pokrývka, koberec, druh zástěry. VUJAKLIJA Milan. *Leksikon stranih reči i izraza*. 2004, s. 915.

názvosloví říká starojko. Ostatní svatebčané jsou zvaní stejným způsobem. Každý z pozvaných by se měl napít z buklije a poté ji doplnit rakijí či vínem.³⁰

Výše popsaný způsob zvaní hostů jsem také sama v terénu zaznamenala. Když se vdávala jedna respondentka (shodou okolností příbuzná), společně s jejím budoucím ženichem jsem se i já s rodinou vydala pozvat na svatbu prarodiče. Sebou jsme nesli bukliju, ručník a jablko.

V současnosti se tradiční dary, které příchozí nesou, transformovaly do froté ručníku a deky. Je to hlavně proto, že dnes jsou autentické deky, koberečky (cílimi) a ručně dělané příkrývky drahé a méně dostupné, také je to praktičtější. Tradiční oběd dnes nahradilo malé občerstvení, u kterého často bývá med a sladká pochoutka - slatko³¹. Dodnes je tedy zvykem obcházet svatebčany a ústně je na svatbu zvat, ale paralelně s tím se rozesílají i písemné pozvánky. Dnes se tedy nejčastěji tradičním způsobem zvou jen ti nejbližší přátelé a rodina, ostatní jsou obesláni písemně.

Doba mezi zasnubami a svatbou kolísala dříve mezi dvaceti dny až několika měsíci, záleželo na domluvě a na tom, zda není rodina truchlící (tj. zda nedrží smutek po zemřelém). Tak je tomu většinou i dnes. Pokud je rodina truchlící a zesnulým je někdo z bližších členů rodiny (a v dřívějších dobách byli bližšími členy v podstatě všichni, protože se žilo v širších rodinách, ve velkém rodinném kruhu), byla svatba odkládána. Pokud se jednalo o otce či matku, bratra či sestru jednoho ze snoubenců, smutek se většinou držel po celý rok a svatba se musela odložit. Nejčastěji se však smutek držel čtyřicet dní a tak je tomu obvykle i dnes³².

Součástí tradičních svatebních příprav je také věno - srbsky „miraz“³³. Miraz je jedním z těch svatebních prvků, který přetrval. Skládá se většinou z různých domácích potřeb, někdy i z pozemku, v některých případech se dávala i část otcovy penze. Hodnota věna vždy záležela na dohodě rodičů. Dříve byly jeho součástí různé praktické věci: tradiční cílimi, povlečení, ručníky, prádlo apod. Věno se balilo do skříňky nebo truhly a poslední čtvrtek před svatbou odvezlo do ženichova domu na ozdobeném trakaři, který táhli volí ozdobení bílými ručníky. Vedl je některý muž z ženichova domu – na zádech nosil připevněnou košili, kterou dostal jako dárek od nevěstiny rodičů. Takto trakař projížděl celou vesnicí či městečkem, čímž bylo všem zvědavým přihlížejícím umožněno posoudit hodnotu nevěstiny výbavy,

³⁰ PAVIČEVĆ, Aleksandra. *Na udaru ideologija: brak, porodica i polni moral u Srbiji u drugoj polovini 20. veka*. 2006. s. 299.

³¹ Specialita udělaná z kandovaného ovoce, obvykle se jí vítávají hosté.

³² Základní a nejdůležitější doba držení smutku po úmrtí v pravoslavné tradici.

³³ Z arab. mírat, turec. miras – dědictví; majetek, který dívka přináší muži během sňatku. VUJAKLIJA Milan. *Leksikon stranih reči i izraza*. 8. vyd. 2004. s. 553.

kteřou sama ručně vyráběla a zdobila.³⁴ Dnes tato výbava obnáší víceméně to samé s tím rozdílem, že je většina z věcí pouze koupená. Největší rozdíl je však ve způsobu odvozu věna do domu ženicha, nedodržují se při něm staré obyčeje, většinou se vše naloží do auta a odveze.

V souvislosti s věnem je nezbytné zmínit ještě jistou paralelu s českým „jitřním darem“ (viz také oddíl Jitřní dar) Tím je starý církevní zákon, který se zabýval ztrátou nevěstina panenství. V období byzantských právních předpisů určovalo toto usměrnění (ještě před vznikem zákona o manželství), zda se nevěsta může vdát - podle toho, zda byla pannou či ne. Sňatek uzavřený s dívkou, jež není panna, byl obvykle neplatný (nějaký odkaz na odbornou literaturu). Pokud byla nevěsta rozvedená osoba či ovdovělá, toto nařízení se jí netýkalo. Přestože toto předepisovaly byzantské právní předpisy, v kánonech pravoslavné církve je to považované spíše za morální zákon. Předmanželské panenství bylo pravoslavnou církví vyžadováno od obou snoubenců. Nedodržení této normy bylo sankcionováno vyřazením na určitou dobu ze svatého přijímání.³⁵

1.2.4 Rozlučka se svobodou

Hlavní část veselky se zpravidla odehrávala v neděli, ale slavilo se v podstatě už v sobotu večer, kdy se konala rozlučka se svobodou. V předvečer svatby probíhaly oslavy v obou domácnostech, nevěsty i ženicha. Srbská etnoložka A. Pavićević uvádí, že se k tomuto večeru obvykle nevážou žádné rituály. V rámci svého výzkumu zjistila, že někteří starší lidé tvrdí, že rozlučka se svobodou je novější zvyk a že za jejich mládí nic takového nebylo.³⁶ Z mých rozhovorů s respondenty z Bělehradu, kteří se narodili ve 30. letech 20. století, vyplývá, že toto tvrzení není úplně přesné. Někaké obyčeje se s rozlučkou se svobodou nejspíše přeci jen vázaly.

V domě nevěsty se již dříve chystaly drobné předměty, kterými byli hosté a snoubenci ve svatební den zdobeni. Jedná se o rozmarýnové větvičky, zimoztráz a některé neurčité rostlinky s bílými kvítky. V Srbsku se tyto větvičky dnes nejčastěji vážou stuhami, které mají barvy srbské vlajky. Tento večer se rovněž zdobil nevěstin dům a vozy, které se další den vydaly na svatební průvod. Výzdoba se prováděla i v domě ženicha. Účastnily se jich nejvíce mladé, svobodné dívky. Celkově se největší důraz kladl na výzdobu brány domu

³⁴ PAVIĆEVIĆ, Aleksandra. *Na udaru ideologija: brak, porodica i polni moral u Srbiji u drugoj polovini 20. veka*. 2006. s. 299.

³⁵ Tamtéž, s. 122.

³⁶ Tamtéž, s. 300.

nevěsty a ženicha. V obou domácnostech se podle respondentů tento večer hojně popíjelo za doprovodu hudby. Pro ilustraci uvádím příklad obyčeje, který jsem sama viděla na jedné rozlučce se svobodou. Rozlučka byla společná pro ženy i muže, odehrála se v domě rodiny ženicha. Během večera se dívky věnovaly zdobením. Mimoto se odehrál další rituál, jehož se účastnili všichni přítomní. Hlavním aktérem byl v tomto případě ženich – tomu někdo doprostřed místnosti přinesl židli, na kterou se posadil. Matka mu přinesla sekeru a holicí nástroje a odešla z místnosti. Všichni mladí muži se shlukli kolem něj, přijali roli jakýchsi holičů a těmito nástroji ženicha holili. Poté ženich sám předvedl, jak se umí oholit sekerou. Vše doprovázely obscénní vtipy a bouřlivý potlesk. S tímto zvykem jsem se v odborné literatuře nesešla. Podle respondentů by tento úkon měl symbolizovat přípravu na sňatek. Jak sami uvedli, ženich má na sobě pěnu na holení a někdo z mužů (údajně je to většinou kum) bere sekeru, a snaží se ho oholit. Jedná se tedy jen o symbol – ve skutečnosti mu sekerou pěnu jen setrou a ženich se poté sám pečlivě oholí. Tento úkon podle většiny účastníků připravuje ženicha na těžký život, který ho čeká - sekera je tupější než holicí strojek či žiletka a tak symbolizuje, že od nynějška bude vše mnohem obtížnější. V souvislosti s tímto obyčejem bychom mohli uvést jedno srbské přísloví, které odráží symboliku sekery: „Dabogda se sekirom brijaó“. Toto přísloví by se do češtiny dalo přeložit jako „kěz by měl cestu trnitou“ a vyjadřuje jisté negativní přání, které se blíží zaklínání. Zřejmě není náhodou, že zrovna tento nástroj je předmětem onoho rituálu holení a jeho význam bude v srbské tradici zcela určitě hlubší.

Ještě Karadžić uvádí, že se v přímořské oblasti před setměním svatebčané scházeli v domě ženicha. Ženich prý jednotlivcům určoval jejich svatební role a poté došlo na samotnou oslavu. Rovněž se zmiňuje o tom, že pokud bylo svatebčanů hodně, některé role se násobily. Díky tomu můžeme lépe porozumět násobení svatebních rolí. Karadžić také píše, že tito lidé se mezi sebou sami domluví, jak si rozdělí své povinnosti.³⁷ V oblasti Sremu se podle Karadžiće večer před svatbou scházely dívky a shromažďovaly květiny, které další den dávaly svatebčanům. Zpívaly u toho písničky a byly veselé. Z toho poměrně dobře jasně plyne, že řada dnešních zvyků, které vypadají moderně, bude mít pravděpodobně mnohem starší základ.

³⁷ KARADŽIĆ, Vuk Stefanović. *Život i običaji naroda srpskoga*. 1957. s. 103.

1.2.5 Svatební průvod - Vođevina

Hlavní svatební den začínal a dodnes začíná většinou časně zrána. Svatebčané se scházeli v domě ženicha, aby se připravili na cestu k nevěstě. Před odchodem z ženichova domu se často podávalo občerstvení, což platí i v současnosti. V minulosti, kdy překonávat vzdálenosti bylo podstatně obtížnější než dnes, trvala cesta svatebčanů za nevěstou poměrně dlouhou dobu. To stálo patrně na pozadí vzniku obyčeje dostatečně se najíst před cestou.³⁸ Po příchodu svatebčanů k domu nevěsty začíná obřadní zvyk, kterému se v srbské tradici říká „vođevina“.³⁹ Tradiční svatební průvod dnes již v Bělehradě není možné vidět. Býval to průvod svatebčanů, z nichž někteří šli pěšky a jiní jeli na vozech tažených koňmi. Dnes koně nahradila auta, která jedou v koloně a hlasitě troubí. Podle tradice by měl ženichův otec ozdobit každý vůz před cestou koberečkem nebo ručníkem. Jsou to dary a majitelé vozů si je po svatbě nechávají. Dnes se místo koberečků používají spíše košile, které se vážou na zrcátka aut. Otec ženicha někdy také podle starého zvyku zapaloval bazalku a modlil se za úspěšný odchod i návrat svatebčanů, protože se svatebčané po obřadu vraceli do ženichova domu, kde veselka nejčastěji probíhala. Těmito úkony dával otec ženicha znamení průvodu, aby se vydal na cestu. Ještě před tím, než průvod vyrazil, se jeden z ženichových mládenců⁴⁰ vydal do domu nevěsty, aby ohlásil jejich příchod. Tomuto poslovi se říká „muštulugđzija“.⁴¹ Muštulugđzija sebou nosil lahvičku nebo bukliji s rakijí. Měla to být přesně ta buklija, která se používala při tradičním zvaní hostů na svatbu. S někým z nevěstina domu si muštulugđzija tuto bukliji vyměnil za jinou, s tou se vracel zpátky k domu ženicha. Cestou se tradičně potkával se svatebním průvodem. K setkání mělo dojít na nějaké křižovatce. Jakmile k tomu došlo, všichni se zastavili a čekali, dokud muštulugđzija nenabídl každému z průvodu trochu rakije z této nové buklije.⁴² Dnes se muštulugđzija na svatbě objevuje jen málo. Pokud se svatební průvod vydá na cestu k nevěstě (a většinou se i dnes tato cesta koná), pak se tato role buď úplně vynechá, nebo ji někdo plní jen symbolicky. Ten pak jde v průvodu svatebčanů mezi prvními a nosí bukliji, ale zmíněné tradiční úkony se již nedodržují.⁴³ Cestu k nevěstě

³⁸ Tamtéž, s. 111.

³⁹ Svatební průvod, doslova „odvádění“.

⁴⁰ „Mladoženjski momci“ – většinou byli dva, jeden svobodný, druhý ženatý. Chodívali o svatebních přípravách s ženichem, zvali hosty atp.

⁴¹ Termín pravděpodobně vznikl z tureckého „muštuluk“ – znamená to příznivý, příjemný hlas, odměnu pro toho, kdo jako první přinese nějakou dobrou, radostnou zprávu. VUJAKLIJA Milan. *Leksikon stranih reči i izraza*. 8. vyd. 2004. s. 897.

⁴² PAVIČEVĆ, Aleksandra. *Na udaru ideologija: brak, porodica i polni moral u Srbiji u drugoj polovini 20. veka*. 2006. s. 301.

⁴³ Výsledky průzkumu, odpovědi respondentů z Bělehradu.

doprovázela střelba z ručních zbraní, což se dnes uplatňuje již méně. V čele svatebčanů jel vůz s tzv. „barjaktarem“,⁴⁴ člověkem, který měl za úkol nést vlajku. Tuto roli měl většinou ženichův švagr nebo bratranec. Dnes již ani barjaktar není nezbytnou součástí svateb, ale samotnou státní vlajku můžeme také často vidět vlát nad svatebním průvodem automobilů. Podle obyčeje měla být cesta k nevěstě obtížná. Při příchodu k domu nevěsty na svatebčany čekal úkol sestřelit tzv. „šučur“. Tento výraz by měl podle tradice označovat jablko nebo tykev, které visí přivázané na provaze na větvi stromu. Šučur měl trefit „vojvodu“.⁴⁵ Pokud vojvoda nedokázal předmět sestřelit, musel vzít sekeru a pokácet strom, na kterém byl zavěšen. I dnes se šučur často sestřeluje, ale většinou je umístěn tak, aby jej bylo jednoduché trefit. Před bránou nevěstina domu čekala svatebčany další překážka v podobě koryta naplněného vodou. Za překročení tohoto koryta se muselo zaplatit. Většina svatebčanů vždy zaplatila - hozením mince do koryta. Ženich koryto a bránu většinou překonal bez zaplacení a snažil se ke své nevěstě dostat nějakou „zkratku“. Před bránou vždy hlídali tzv. „akčije“ - přátelé a sousedé, kteří vypomáhali na svatbě. Při příchodu do zahrady či do dvora byli svatebčané, stejně jako u ženicha v domě, ozdobeni rozmarýnovou snítkou. Svatebčany zdobily mladé, svobodné dívky, což platí dodnes. Za ozdobu od každého svatebčana pak dostaly nějaké drobné peníze. Dnes se svatebčané často zdobí i umělými kvítky. Tradičně se však používal rozmarýn, protože je dodnes pokládán za symbol vytrvalosti - rozmarýn je stále zelený - lidé se tak snaží "přenést" vytrvalost i do manželství. Před vchodem do domu na ženicha čekal vždy „namet“ – bratr nevěsty nebo některý její jiný příbuzný z mužské linie, kterého ženich měl "Istivě" obejít a dostat se přes něj k nevěstě bez přílišného placení. Ženich si zde tedy musel nevěstu vykoupit, šlo o hru na smlouvání. Takto se nevěsta „vykupuje“ dodnes. Cena byla dříve spíše symbolická, dnes už se jedná o konkrétní sumu. Po vykoupení nevěsty ji namet ženichovi přivedl. Tento okamžik býval doprovázen oslavnými výstřely. Poté, co se ženich dostal k nevěstě, mu v některých případech podal její otec sklenici s vínem, kterou musel celou vypít. Na jejím dně se nacházela zlatá mince. Ženich si ponechával sklenici i zlaták. Nevěsta dostávala v tuto chvíli prsten od starojka, který si před obřadem sundala, aby jí mohl být během obřadu opět nasazen. Nevěsta by měla starojka za tento prstýnek odměnit ručníkem. Pokud i dnes starojko nevěstě dává takový dárek, často místo prstenu věnuje jiný šperk. Nevěstu měl vždy z domu vyvést dever. Dnes ji také vyvádí dever – je to jeden z neočekávanějších momentů vodeviny. Nevěsta mu má před vyvedením

⁴⁴ Z tureckého „bayrak“ – vlajka. VUJAKLIJA Milan. *Leksikon stranih reči i izraza*. 8. vyd. 2004. s. 103.

⁴⁵ Český vévoda.

darovat ručník, který si dever přiváže přes rameno a nosí po celý den. I dnes lze podle tohoto ručníku lehce rozpoznat kdo je dever. Často se ale místo ručníku používá obyčejný ubrus, někdy i ruční výroby. Poté, co nevěsta vykročí z domu, se sejde se svatebčany u pohoštění na zahradě.

Celou vođevinu i příchod svatebčanů k nevěstě vždy doprovázela hudba, kterou vyhrával orchestr. Byla to vždy specifická srbská dechová hudba, která je i na dnešní svatbě samozřejmostí. Jedná se o velmi rytmické vyhrávání, u kterého se dobře tančí. Je dodnes zvykem, aby dechová kapela, které se v srbsčině říká „trubači“,⁴⁶ na svatbě hrála od rána až do konce veselky. Trubači jsou natolik oblíbeným prvkem oslav, že se dnes stali součástí skoro každé svatby. Někdy jsou přítomni jen ráno, po dobu vođeviny a po obřadě a na oslavě jsou vystřídáni jinými hudebníky (např. kapelou hrající populární hudbu). Je však velmi oblíbené, když trubači hrají při vođevině a před kostelem či úřadem (před obřadem a po obřadu). Trubači hrají na různé tradiční nástroje, především žešťové, jako např. trubky a tuby, a nechybí většinou ani velký buben a činely. Předcůdci dnešních svatebních trubačů jsou tzv. „gajdaši.“⁴⁷ V dnešní době je velmi oblíbené si u hudebníků objednat konkrétní písničku, za kterou se jednomu či více hudebníkům dají do trubky nebo kapsy u košile peníze. Podobně se dnes objednávají písně i u kapely, která hraje na oslavě. Někdy atmosféra na hostině eskaluje do té míry, že se zpěvačce kapely dávají bankovky do výstřihu, který je na svatbách často větší, než se sluší. Písně, které trubači vyhrávají, jsou rychlé i pomalé. Hrají převážně národní písně, mezi kterými jsou velmi oblíbené skladby spojené se svátkem Vidovdan⁴⁸ nebo Đurđevdan⁴⁹ (písně se podle svátků i jmenují). Mezi velmi oblíbené se dnes řadí i písně slavného skladatele Gorana Bregoviće, jež jsou známé i v zahraničí (Mesečina, Kalašnjikov aj.). Zajímavé je, že jsem jeho skladby slyšela i na jedné svatbě v Praze.

Když se ženich s nevěstou a starojkem přidali k ostatním hostům, podával se oběd, kde hrála ústřední roli pogača. Pogače byly většinou dvě: první podával svatebčanům vojvoda, druhou některý akčija. Oba s pogačou hosty obešli a nabídli, za což jim každý svatebčan dal nějaké peníze na táč. Tyto peníze se daly budoucím novomanželům. Peníze, které po vojvodovi s pogačou vybral akčija, si rozdělili ti, jež pomáhali při svatebních přípravách. Dnes se po vyvedení nevěsty z domu (bytu) jde většinou rovnou k obřadnímu místu.

⁴⁶ Do češtiny by se dalo přeložit jako „trubači“.

⁴⁷ Od slova „gajde“ – tradiční dechový nástroj, balkánské dudy.

⁴⁸ Vidovdan, den svatého Víta - v Srbsku významný svátek spjatý s bitvou na Kosově poli, která se odehrála na Vidovdan 28. 6. 1389. Je to významný svátek nejen pro Srby, ale i pro ostatní pravoslavné jižní Slované. Připadá na 15. 6. podle juliánského kalendáře a na 28. 6. podle gregoriánského.

⁴⁹ Đurđevdan je národním svátkem, jehož uctíváním se oslavuje památka sv. Jiří. Připadá na 6. 5. podle gregoriánského kalendáře a 23. 4. podle juliánského.

Eventuelně se stává, že se svatebčané zdrží u nevěsty doma, kde si připijí rakijí. Někdy bývá přichystané i menší pohoštění.

Po tomto krátkém obědě musel vojvoda podle obyčeje koupit od švagrové ozdobeného kohouta oblečeného do spodního prádla. Zde se opět smlouvalo. Tento vtipný okamžik zpestřovaly různé požadavky, např. na lepší spodky pro kohouta. Druhý den svatby se z tohoto kohouta většinou udělala polévka. Po tom, co vojvoda „vykoupil“ kohouta, darovala nevěsta svědkovi, starojkovi a vojvodovi raneček s dary (opět košile, ponožky, ručníky apod.). V tuto chvíli měli svatebčané začít tancovat tradiční srbský tanec, kterému se říká „kolo“. Kolo se dodnes na svatbách tancuje. Svatební průvod se za střelby a hlasité hudby vydával v této fázi pomalu na obřad.

V tento den se nevěsta od rána chystala do svatebních šatů. Při přípravách jí pomáhaly dívky, které jí u toho zpívaly.

1.2.6 Svatební obřad: Úřední, církevní

Úřední obřad

Zatímco církve vždy kladla důraz na duchovní život a jeho morální stránku, občanský sňatek zdůrazňoval mezi manželi především právní vztah. Současnému obřadu v kostele předchází obvykle registrace na úřadě, někdy je postup opačný. Občanský sňatek se za starých časů odehrával v obecní obřadní síni. Později síně nahradily méně formální místa podle volby snoubenců. Snoubenci si na obecním úřadu vyplní přihlášku, ke které musí být přiložen rodný list a eventuelně i jiné dokumenty. Není však v dnešní době časté (ani v Bělehradě ani v Praze), aby se lidé brali zároveň na úřadě a v kostele. Respondenti z Bělehradu často uváděli nejasné informace o pořadí těchto sňatků. Někteří tvrdili, že je správné uzavírat manželství nejprve v kostele, a až poté na úřadě. Někteří uvedli, že církve považuje uzavření sňatku nejprve na úřadě za hříšné. Podle nich (chtějí-li pravoslavní věřící uzavřít sňatek a respektovat při tom tradice) by měli logicky přistoupit k sňatku v pořadí opačném – tedy, nejdříve ho zpečetit v kostele, pak teprve na úřadě. Mnozí dotazovaní uvedli, že lidé si raději „odbudou“ jako první obřad na úřadě, protože se těší na ceremonii v kostele, která je mnohem slavnostnější a podle některých také romantičtější.

V zákoně, který platil v Socialistické federativní republice Jugoslávii,⁵⁰ je manželství definováno jako společenství, ve kterém se uskutečňují současně zájmy obou manželů, rodiny a společnosti. „*Je to zákonem uspořádané, celistvé, stálé, sexuální, emocionální, ekonomické a prostorové životní společenství manželů.*“⁵¹

Dnes vypadá obřad na úřadě zhruba takto: Na začátku obřadu seznamuje oddávající snoubence s články zákona. Oba stojí před stolem, žena na pravé straně a muž na levé (při obřadu v kostele stojí opačně). Za nimi stojí dva svědci - starojko a kum. Oddávající stojí na opačné straně stolu než snoubenci a svědkové. Každého ze snoubenců zvlášť, nejdříve ženy, poté muže, se ptá, zda souhlasí se vzájemným uzavřením manželství. Po jejich souhlasu prohlašuje manželství za uzavřené. Vše se děje svátečním způsobem ve speciální místnosti tomu určené. Místnost je podle příležitosti vybavena a ozdobena. Svátečnost obřadu se projevuje i na oblečení osob, které k manželství přistupují. Při úředním uzavírání sňatku je možné učinit výjimku, která v církevním právu neexistuje - jeden z budoucích manželů nemusí být přítomen osobně, ale v zastoupení zplnomocněného. Manželskou smlouvu podepisuje nejdříve nevěsta, poté ženich. Po navléknutí prstýnků, polibku a potlesku se nejčastěji odchází před budovu, kde dochází k fotografování. Na úřadě je většinou tolik svatebčanů, kolik se jich tam vejde.

Církevní obřad

Pro obřad v kostele bylo dříve zapotřebí mít dokumenty, které vyžadovalo církevní manželské právo. Patří mezi ně rodokmeny, které mají vyloučit možné příbuzenství obou budoucích novomanželů nebo jiné překážky, které by mohly bránit uzavření manželství. Za bývalé Jugoslávie musel být doložen svobodný rodinný stav obou snoubenců a výpis z matriční knihy o uzavření manželství před příslušnými státními orgány. Budoucí manželský pár musel vždy podstoupit předmanželskou zkoušku, která se již dnes nevykonává. Respektive, děje se tomu tak v samotný den obřadu. Tento úkon vykonává se snoubenci pravoslavný kněz (pop), jehož úkolem je ukázat smysl, který manželství dává pravoslavná církev. Pop klade snoubencům různé otázky. Dříve to byla jakási příprava na svatební obřad, u které byl přítomen i svědek. Svatební obřady se vykonávají dopoledne a nejčastěji v sobotu nebo neděli po skončení liturgie.

⁵⁰ ZBPO: *Zakon o braku i porodičnim odnosima.* [online]. Dostupné z: <http://www.stkpula.hr/gpp/Akti/Propisi/ZBPO/ZBPO%20-%20procisceni.htm>.

⁵¹ PAVIČEVC, Aleksandra. *Na udaru ideologija: brak, porodica i polni moral u Srbiji u drugoj polovini 20. veka.* 2006. s. 98.

Dnes vypadá obřad v kostele zhruba takto: Snoubenci stojí na začátku obřadu před oltářem, muž na pravé straně, hledíce směrem k Ježíšově ikoně, žena na levé straně, hledíce na ikonu Bohorodičky. Na začátku obřadu dochází k církevnímu zasnoubení, až později k samotnému sňatku. K obřadu dochází uprostřed kostela. Hlavním bodem zasnubního aktu je navlékání prstýnků – nejdříve se nasazuje muži, poté ženě. Prstýnky po navléknutí třikrát vyměňuje kum - z nevěstiny ruky na ženichovu a opačně. Tento postup by měl symbolizovat vzájemné přejímání osudu. Samotný prstýnek je symbolem věrnosti mezi manželi a jejich věrnosti Bohu a pravoslaví.

Hlavním rysem pravoslavného manželství je jeho svátost. Pravoslavní křesťané věří, že manželství je smlouvou mezi manželi a Bohem, tedy svatým společenstvím. V rámci této smlouvy oba před Bohem přísahají, že budou respektovat základní pravidla křesťanského života. Jako odměna je čeká materiální bohatství, plodnost, klidný život, zdraví. Během zasnubní části i sňatku se čtou modlitby. Jejich tématem je především hodnota manželství a vztah mezi partnery. Dále se čtou biblické texty o vztahu muže a ženy a o požehnání manželství Bohem.⁵²

Na konci obřadu pár vykonává kruhový průvod. Kdysi se obcházel kolem kostela, dnes krouží pár kolem stolku, na kterém jsou obřadní pomůcky. Před nimi jde oddávající. Tento proces symbolizuje věčnost, která je zpodobněna kruhem. Proto se také říká, že pro manžely je sňatek začátkem společné cesty k věčnému životu. Během obřadu se nevěstě a ženichovi dává na hlavu koruna, která symbolizuje mučednictví Kristovo, jež má být vzorem pro lásku a obětování se církvi. Během obřadu snoubenci pijí víno ze společné číše. Na konci obřadu se novomanželé často políbí. Není to však nutností a neexistuje zde zřejmě pevné pravidlo. Může se stát, že po uzavření manželství přikáže novomanželům, aby se políbili, pop.⁵³

Obřad v kostele nebývá doprovázen mnoha lidovými zvyky. Do kostela vchází jen menší počet svatebčanů, zatímco ostatní před kostelem oslavují. Orchestr před kostelem vyhrává, hosté tančí „kolo“ a pijí rakiji. Rakiji všem nabízí akčije, bez ohledu na to, zda jsou to hosté či kolemjdoucí. Snad jediným zvykem, který se při obřadu dochoval dodnes, je rituál šlápnutí na nohu – ten známe i z českého prostředí. Podle obyčeje by jeden ze snoubenců měl tomu druhému během obřadu šlápnout na nohu. Lidé věří, že tak bude mít v manželství hlavní

⁵² Tamtéž, s. 94.

⁵³ Avšak, dojde k tomu jen, pokud se dotyční nestydí a pokud se k tomu ženich odhodlá. KARADŽIĆ, Vuk Stefanović. *Život i običaji naroda srpskoga*. 1957. s. 127.

slovo ten, který po dobu kroužení kolem stolku s obřadními pomůckami šlápne jako první tomu druhému na nohu a řekne přitom: „Vodim vola oko stola.“⁵⁴

Po skončení obřadu by měl někdo před kostelem či radnicí vykřiknout: „Kume, izgore ti kesa!“⁵⁵ Kum zareaguje vyhozením peněz, které má v pytlíku nebo v kapse, do vzduchu. Dnes je toto rozhození mincí velmi obíbeným zvykem. Peníze, které rozhodí mezi svatebčany (někdy kvůli dětem rozhází i bonbóny), rychle zmizí – mince posbírají buď žebráci, kteří se často na svatbách objevují, nebo svatebčané. Každý by si měl aspoň jeden penízek pro štěstí vzít. Nevěsta poté většinou hází kytici, kterou se snaží chytit neprovdané dívky. (Dnes si ji často nechává.)

Po obřadu jdou svatebčané společně na oslavu, která se dříve konávala nejčastěji v domě ženicha, dnes se koná skoro vždy v restauračním zařízení.

1.2.7 Svatební hostina

Příchod svatebčanů na místo hlavní oslavy dříve skoro vždy doprovázely výstřely z palných zbraní. Po příchodu novomanželů na místo hostiny dostala nevěsta jako dar raneček s košilí, někdy i ponožkami, spodním prádlem a kapesníčky. I dnes tyto dary nevěsta dostává. Aby svatebčané mohli vejít do dvora, museli opět zdolat koryto s vodou, za jehož překročení se opět vybíraly peníze. Peníze vybírali akcíje, kteří smlouvali o cenu za vstup na hostinu. Svatebčané se snažili proniknout různými postranními cestami, aby nemuseli platit a aby vstup na hostinu byl co nejzábavnější. Rodiče ženicha měli nevěstu přivítat a přivést před práh domu. Nevěště v tu chvíli někdo většinou podal tzv. „nakonjče“. Bylo to nejčastěji nejmladší z dětí, pokud možno chlapec, jenž symbolizoval přání, aby nevěsta prvně porodila potomka mužského pohlaví. Nevěsta pak třikrát dítě zvedla, políbila a věnovala mu nějaký malý dárek. I dnes by se každá nevěsta měla připravit na to, že by ji někdo nakonjče mohl podat. Následně měla tchýně přivítat novou snachu již zmíněnou specialitou, tzv. slatkem. Snacha někdy nabídla slatko svému muži. Ten jej přijal a poté vyndal bochník chleba a lahev vína. Takto vybavení vcházeli novomanželé do domu. Snacha měla dostat od tchýně ihned zástěru odpovědět jí děkovným a závazným gestem – sednutím tchýni do klína. Některý ze svatebčanů jim měl pod židli rozlít trochu vody, což bývalo žertovně komentováno, že se tchýně počůrala štěstím. Při tomto slavnostním příchodu nevěsty do domu se také někdy dodržoval ten zvyk, že snacha umyla nohy svému tchánovi.

⁵⁴ „Vedu vola kolem stolu.“

⁵⁵ „Kume, shořel ti pytlík!“

Všechny tyto zvyky jsou dnes mezi lidmi známé, nejsou však dodržovány již tak často jako v minulosti. Pokud je lidé dodržují, tak většinou v pozměněné, jednodušší a pro dnešní dobu přijatelnější podobě. Nikde se již nesetkáme s tím, že by se všechny zmíněné úkony prováděly na jedné svatbě.

Na pozadí děje, popsaného výše, se svatebčané postupně usazovali ke stolům, kde čekali na zahájení hostiny. Jakmile se objevili ženich s nevěstou, akčije měli začít s roznášením jídla. Podle novějších zvyků sedí manželé spolu s hosty u hlavního stolu, hned vedle kuma, starojka a nejbližších příbuzných. Dříve však jedli v oddělené místnosti, stáli mezi hosty a pomáhali s obsluhováním. Někdy se také od sebe vzdalovali, aby se, jak se říkávalo, na sebe více těšili. Při této hostině hrály opět ústřední roli tzv. pogače. Kolovaly kolem stolu a každý host si kousek ulomil. Jako poděkování za pogaču přikládal host na táč obálku s penězi. Těchto tradičních chlebů bylo na hlavní oslavě několik: od přátel (ten koloval kolem stolu jako první), od rodičů ženicha, od starojka, od kumů, od tzv. poďanů⁵⁶ a od akčijů.

Většinou se dnes na hostině v Bělehradě jako předkrm podávají pokrmy studené kuchyně (uzené maso, sýry, specialita zvaná kajmak,⁵⁷ vejce, nakrájená zelenina) a pogača může, ale nemusí být její součástí. Před hlavním jídlem jsou také servírovány polévky (nejčastější je slepičí). Hlavní chod nejčastěji obsahuje tradiční srbské plněné papriky nebo sarmu,⁵⁸ „svatební zelí“,⁵⁹ pečené prase nebo tele, grilované maso (pljeskavice, čevapi⁶⁰), gibanicu,⁶¹ pitu⁶² a proju.⁶³ Na konec vždy přijde na řadu množství sladkostí a dortů. Dnes je tato tradiční srbská kuchyně často doplněna o kuchyni evropskou.

Samozřejmostí oslavy vždy byla a dodnes je přítomnost orchestru a hudby. Poďané se dříve k svatební veselici připojovali až později. Seděli za zvláštním stolem, někdy dokonce i ve zvláštní místnosti. V dobách, kdy se pořádaly hostiny v domě, tam někdy i přespávali. To vedlo zřejmě i ke vzniku tradičního ranního umývání poďanů na zahradě ženichova domu.

⁵⁶ Poďani – rodiče a rodina nevěsty, kteří přichází do ženichova domu v den svatby. *Wikipedia* [online]. poslední úpravy 29. 04. 2011 [cit. 2011-08-18]. Dostupné z: <http://sr.wikipedia.org/sr-el/%D0%9F%D0%BE%D0%B2%D0%BE%D1%92%D0%B0%D0%BD%D0%B8>.

⁵⁷ Mléčný výrobek, který se vyrábí kvašením mléčného tuku. Tuk se nechává stranou při vaření čerstvého kraviho mléka. Je to pokrm měkký, krémovitého složení s lehce nakyslou chutí.

⁵⁸ Mleté maso a rýže, které jsou balené v kyselém zelí a vařené nejčastěji s uzeným masem.

⁵⁹ „Svadbarski kupus“ – vařené kyselé zelí a uzené maso.

⁶⁰ Grilované mleté maso. Pljeskavica má tvar placatého kruhu, čevapi malé zaoblené tyčinky.

⁶¹ Druh slaného pokrmu, který se dělá z několika vrstev tenkého těsta, které je proložené nejčastěji sýrem, vajíčky a olejem. Existují však i jiné náplně – maso, zelenina nebo i sladká náplň.

⁶² Pokrm podobný jako gibanica. Z vlastní zkušenosti vím, že hlavní rozdíl je v tom, jaký způsobem se náplň zamotává do těsta. Chuť je skoro stejná.

⁶³ Tradiční srbský slaný chleba, který se peče z kukuřičné mouky. Je mnohem měkčí struktury než běžný chleba.

Nevěsta, neboli „odiva“,⁶⁴ jim do rukou nalévá vodu, v níž se umyjí, za což jí posléze dají peníze. Dnes se tento rituál takřka vůbec nedodrжуje. Příchod kuma a devera na hostinu býval doprovázen výstřely. I odchod kuma z hostiny měl specifický průběh. Tancovalo se tzv. „barevné kolo“, které jako první začali tancovat dever s nevěstou. Tímto způsobem byl dáván najevo i odchod novomanželů. Podle novějších tradic však nevěsta neodchází úplně (pokud k dodržení tohoto zvyku vůbec dochází) a kolem půlnoci se převléká ze svatebních šatů do jiných a vrací se zpět mezi svatební hosty. Touto dobou pak také dochází ke krájení „hlavního“ svatebního dortu. Na jeho vrcholku se dnes nejčastěji nachází figurky novomanželů. Kromě tohoto „hlavního“ dortu nosí svatebčané dle modernějšího zvyku i jiné dorty jako dárek. Svatba by se měla naplánovat tak, aby se doba jejího konání nekryla s obdobím postním.

Dříve byly nejčastějším svatebním darem různé potřeby pro domácnost. Ty se kupují dodnes. V současnosti byly klasické nástroje nahrazeny spíše moderními elektronickými přístroji. Stejně jako dříve tak i dnes je oblíbeným darem obálka s penězi. Často se při svatební veselce ohlašovalo nahlas kdo jaký dárek novomanželům přinesl. To je dodnes na svatbách časté. Dnes jsou nejčastěji novomanželé obdarováni na svatební hostině (většinou hned při příchodu), tedy až po obřadu. Zároveň se novomanželům současně s předáním daru ještě jednou blahopřeje.

Fenoménem dnešní doby jsou tzv. svatební listy. Ženich s nevěstou připraví seznam věcí, které potřebují nebo které by chtěli mít, a hosté si z něj pak vyberou dárek, kterým by chtěli novomanžele obdarovat. Někdy snoubenci na svých svatebních stránkách připiší i přesnou adresu obchodu, kde se dar dá sehnat. Vybere-li si budoucí host ze seznamu nějaký dárek, zaškrtně jej a tím dá ostatním svatebčanům najevo, že je dar zabraný.

Dodnes se uchoval zvyk (setkala jsem se s ním v Bělehradě i Praze) přikládat k darům, které mají čepel (nože, nůžky apod.), minci, jež má obrazně řečeno „ubrušovat špičky“.⁶⁵ Nejnákladnější dary většinou věnuje nejbližší rodina, především rodiče.

Dříve trvala hostina většinou dva, tři dny nebo i déle, což ani v současnosti není neobvyklé.⁶⁶ Před druhou světovou válkou i nějakou dobu po ní se svatební veselky konaly

⁶⁴ „Odiva“ je název pro nevěstu v Černé Hoře. Dívka se sňatkem stává „odivou“ pro své rodiče a její příbuzenstvo.

⁶⁵ SLUKOVÁ, Andrea. *Svatba: průvodce pro začátečníky i pokročilé*. 2001. s. 63

⁶⁶ Karadžić dokonce píše, že srbská svatba trvá skoro týden. Podle něj se dva dny před svatebním obřadem začíná slavit a po obřadu se slaví do té doby, než odejde kum. KARADŽIĆ, Vuk Stefanović. *Život i običaji naroda Srpskoga*, [online]. Dostupné z: <http://books.google.com/books/reader?id=sWjgAAAAMAAJ&hl=cs&printsec=frontcover&output=reader&pg=GBS.PP1>. s 318.

převážně doma. Koncem 60. let se vžilo slavení v restauračních zařízeních. V polovině 70. let se začalo oslavovat ve velkém stylu – často pod stanem na zahradě ženichova domu. Stan se kompletně se stoly, židlemi, nádobím a vším vybavením pronajímal.

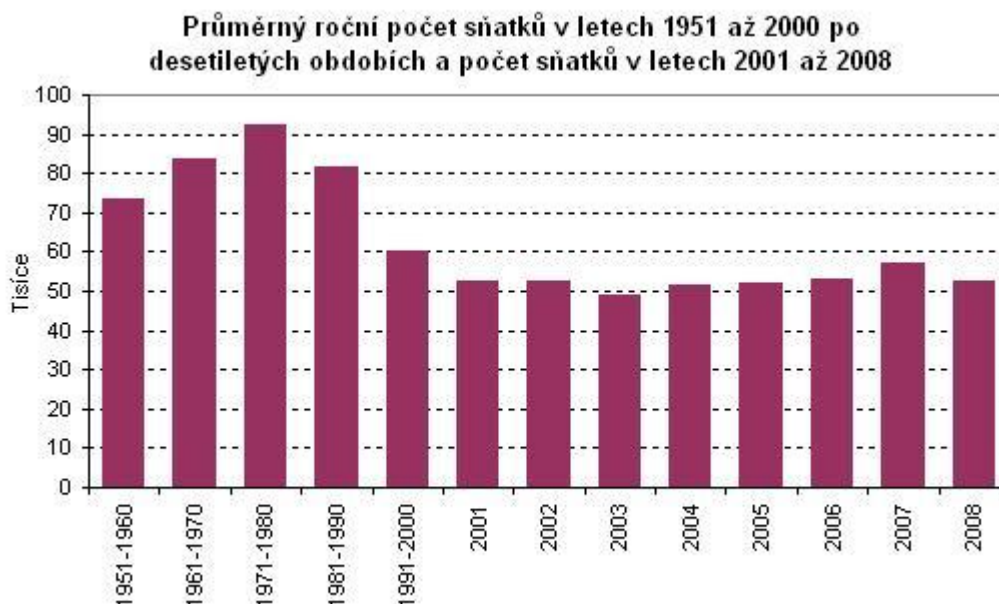
Návrat

Tato součást tradiční srbské svatby se dnes skoro vůbec nedodržuje. „Návrat“ je první návštěva nevěsty v domě rodičů. V minulosti nevěsta chodila na první návštěvu rodičů obvykle po dvou týdnech od svatby a přinesla tradiční dary (košile, prádlo aj.) nejbližším příbuzným. Později se ustálilo, že se k rodičům nevěsty chodívalo na návštěvu v den „slavy“.⁶⁷ Z toho důvodu se často vybíral takový manželský partner, jehož rodina neslavila stejnou slavu.

⁶⁷ Den, který je vzpomínkou na pravoslavného světce, jenž se oslavuje podle církevního kalendáře. Rodiny věří, že je ten daný světec ochráncem jejich rodu a proto se v tento den scházejí, oslavují a vítají hosty. Při vstupu do manželství nevěsta přejímá slavu svého muže. V Srbsku se nejčastěji slaví svatý Nikola, svatý archanděl Michael, svatý Jan, svatý Jiří, svatý Dimitrije a svatá Petka. DUŠANIĆ, Milutin. *Veronauka u kući: Pravoslavna verska čitanka*. 2010. s. 178.

2 Historie moderních svatebních zvyků v Praze

V roce 2010 bylo v Česku uzavřeno celkem 39 tisíc manželství, což je nejnižší počet od roku 1918. V roce 2009 jich bylo 47,9 tisíc a v roce 2008 52,5 tisíc. Podrobný popis sňatečnosti v 2. polovině 20. století je uveden v tabulce níže.

Obrázek č. 1: *Český statistický úřad* [online]. poslední úpravy 15. 01. 2010 [cit. 2010-12-15]. Dostupné z: <http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/snatecnost>.

V roce 1910 zůstalo z 1000 osob do věku 50 let svobodných 7% mužů a 10% žen. Muži uzavírali první sňatky nejčastěji mezi 25 až 30 lety, v průměru ve 28 letech, dost často však i ve věku nad 30 let. Jejich partnerky vstupovaly do manželství jen mírně mladší, v průměru ve věku 25,4 let. I když se polovina dívek vdala do 25 let věku, nevěsty ve věku nad třicet let nebyly výjimkou. Trvale svobodnou však zůstávala každá desátá žena. Život mimo manželství nebyval společenským ideálem, byl spíše důsledkem neúspěchu při hledání vhodného partnera. Po druhé světové válce se situace výrazně změnila.⁶⁸

V roce 1991, stejně jako v osmdesátých letech, byla pravděpodobnost uzavření prvního sňatku u obou pohlaví nejvyšší ve věkové skupině 20-24 let. Postupem času převážila prvosňatečnost osob 25-29letých nad osobami 20-24letými – u mužů poprvé v roce 1994, u žen roku 1997. Od roku 2003 je tak nejvyšší zastoupení prvosňatečnosti mužů zaznamenáváno až ve věkové skupině 30-34 let. Nárůst prvosňatečnosti osob starších

⁶⁸ *Demografický informační portál* [online]. c2005, poslední úpravy 25. 12. 2005 [cit. 2010-12-15]. Dostupné z: http://www.demografie.info/?cz_detail_clanku&artclID=232.

30 let je tedy výraznější až od počátku 21. století. Nositeli změn sňatkového chování se staly generace narozené na konci 1. a ve 2. polovině 70. let, jejichž velká část odkládala svůj vstup do manželství.⁶⁹

Z dotazovaných účastníků mého průzkumu uvedlo 42 ze 49 lidí českého původu žijících v Praze, že ideálním věkem pro vstup do manželství je u žen věk do 30 let. 9 lidí upřesnilo, že ideální by bylo vdát se ve 25 letech. Ideálním věkem pro vstup do manželství u mužů je u 29 z 49 dotazovaných rovněž věk do 30 let (13 lidí upřesnilo, že ideální by bylo oženit se ve 30 letech), 11 napsalo 27-35 let.

Příčiny poklesu sňatečnosti souvisí s celkovými změnami životního stylu mladé generace po roce 1989. Před rokem 1989 byla sňatečnost v tehdejší Československu, obdobně jako v dalších východoevropských zemích, velmi vysoká. Co nejčasnější sňatek byl považován za samozřejmou událost v životě každého mladého člověka. Průměrný věk nevěst při prvním sňatku v ČSSR se pohyboval kolem 21 let. S časným uzavíráním často neuvážených sňatků souvisela i vysoká míra rozvodovosti a z toho plynoucí uzavírání četných druhých a dalších sňatků, které míru sňatečnosti dále zvyšovalo. Široké spektrum možných aktivit mladých lidí po roce 1990 odsunul plány na vstup do manželství do pozadí. Potenciální snoubenci většinou své sňatky odkládají na pozdější dobu, až naplní své kariérní plány. Někteří lidé se dokonce rozhodnou pro celoživotní dráhu bez stálého manželského partnera. Nižší míra sňatečnosti, která z těchto změn vyplynula, přitom zapadá do evropského průměru. Postoj mladých lidí v ČR k uzavírání sňatků se přiblížil postoji mladých lidí v západní Evropě.⁷⁰ Pro mnohé lidi dnes již není důležité žít ve společném manželském svazku, postačuje jim žít ve společné domácnosti. Z údajů o struktuře sňatečnosti podle náboženského vyznání je patrné, že sňatky mezi sebou uzavírali nejčastěji lidé stejného náboženského vyznání.

V Česku se manželství od roku 1950 mohlo platně uzavřít jen na národním výboru a podle zákona byl jeho jedinou právoplatnou formou ustanoven povinný občanský sňatek. Kdo chtěl, mohl po uzavření občanského sňatku jít do kostela a uzavřít jej i tam. Církevní sňatek měl však význam vedlejší, pouze slavnostní.⁷¹

⁶⁹ Český statistický úřad [online]. poslední úpravy 15. 01. 2010 [cit. 2010-12-15]. Dostupné z: <http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/snatecnost>.

⁷⁰ Český statistický úřad [online]. [cit. 2010-12-15] Dostupné z: [http://www.czso.cz/csu/2003edicniplan.nsf/t/570050B497/\\$File/snatecnost.pdf](http://www.czso.cz/csu/2003edicniplan.nsf/t/570050B497/$File/snatecnost.pdf), s. 8.

⁷¹ Sluková A., s. 12.

2.1 Významné svatební funkce

Při popisování zvyků v Bělehradě jsme zjistili, že řada starších svatebních prvků, o kterých se předpokládalo, že již vymizely, stále žije, ač jsou některé už archaické. Na druhou stranu mnohé součásti svateb, o nichž jsme se domnívali, že vznikly teprve nedávno, jsou paradoxně velmi starého původu. U mnoha prvků současných svatebních obřadů došlo často pouze k přejmenování některých tradičních součástí svateb nebo se byly tyto prvky modifikovány a jejich původní podoba již vymizela. S tímto se lze setkat v českém i v srbském prostředí, jde tedy o obecný jev.

Podobně jako v předchozí kapitole si i nyní nejprve přiblížíme dva příklady termínů spjatých s tradiční svatbou.

2.1.1 Družba

Jak už samo slovo napovídá, družba je ženichovým druhem. Říkávalo se také, že je to ten „druhý po ženichovi“. Družba chodíval s ženichem na námluvy, kde plnil funkci hlavního organizátora. Byl také vždy prostředníkem při jednání o věnu, oběma stranám domlouval, aby přidaly či slevily. Družba je také ten, který celou svatbu „režíroval.“ Říkalo se mu též tlampač nebo plampač. Většinou to byl ženichův svědek, nejstarší mládenec. Byl řečníkem na svatbě, smluvčím, vypravěčem, pořadatelem, řídil chod svatby a rozveseloval hosty. Jeho úkolem bylo také pronášet přípitky, vyprávět veselé příběhy a bavit společnost. Z dotazovaných účastníků mého průzkumu nevědělo 23 ze 49 lidí českého původu žijících v Praze co je to družba. Zbylí respondenti vesměs hádali a jen 4 z nich popsali družbu přesně. Mnozí tvrdili, že družba jsou kamarádi ženicha nebo svatební průvod družiček, neboť usoudili, že družba je podstatné jméno v množném čísle. Družba má dnes již funkci malou. V době, kdy lze celou svatbu přenechat organizátorovi, jenž se postará o všechny detaily, může jeho význam zcela postrádat smysl. Organizátorem svatby může být někdo známý, z rodiny, svědek nebo nějaký příbuzný, ale může to být i profesionál, který se na organizování svateb specializuje. Tento člověk je pak jakýmsi moderním družbou. Jemu se přenechá řízení celé veselky. Měl by proto disponovat důležitými vlastnostmi družby, být vtipný a veselý a schopný vyplnit svatební den pestrým programem. Družbu bychom podle všeho mohli přirovnat k srbskému deverovi.

2.1.2 Druzička

Druzička, nebo také „družka“, byla společnicí nevěsty, stejně jako družba společníkem ženicha. Je to „druhá“ nejdůležitější žena u oltáře, na hostině a po celou dobu svatby. Druzičky podle tradice zvaly hosty na svatbu, vedly ve svatebním průvodu ženicha a nevěstu, obsluhovaly na hostině atp. Postava druzičky má své kořeny ještě v pohanských dobách. Jejich slavnostní šat se měl vždy co nejvíce podobat svatebním šatům nevěsty - lidé věřili, že by tímto způsobem mohli zmást zlé duchy, kteří podle pověr nosili nevěstě neštěstí. Druzičkami byly nejčastěji mladší dívky, panny, z rodiny nevěsty nebo alespoň ze stejné vesnice. Dnes jsou to spíše děti, které často nesou nevěstě závoj nebo kráčí před snoubenci při obřadu a hází jim na cestu okvětní lístky. V Bělehradě se lze s druzičkami setkat také, v srbštině se jim říká deveruše. Je zde patrná souvislost mezi slovy dever-deveruša, stejně jako u slov družba-druzička. Můžeme tak považovat funkci obou dvojic za podobnou. Význam družiček a deveruš nebyl však nikdy tak zdůrazňován, jako význam družby a devera.

2.2 Tradiční svatební prvky dříve a dnes

Před popisem svatebních prvků si ukažme nejprve schéma tradičního ustáleného způsobu uzavření manželství v Česku:

Námluvy

Ohlášky

Rozlučka se svobodou

Svatební průvod

Svatební obřad: Úřední, církevní

Svatební hostina

2.2.1 Námluvy

Námluvy neboli zasnuby byly za starých časů velkou událostí pro všechny zvědavce ve vsi. Na námluvy se chodilo především o svátečních dnech (v sobotu nebo neděli) a to do domu nevěstiniých rodičů. Chodívali na ně ženich s otcem, dohazovač nebo družba, rychtář s konšelem a jiní muži z příbuzenstva. Matka šla s muži na námluvy jen v případě, že nevěstu ještě neznala. Někdy se před námluvami chodilo i „na výzvědy“, na kterých se zjišťovalo

potenciální věno nevěsty. Vždy se očekávalo, že otec budoucí nevěsty muže uctivě a srdečně uvítá a dá svolení ke sňatku. O souhlas žádal družba, nikoliv ženich, a to jak otce, tak i matku. Pokud rodiče nevěsty souhlasili, oslavily se hned zasnuby. Domlouvalo se také zpravidla věno a sepisovaly se svatební smlouvy. Za tímto účelem se námluv účastnil rychtář nebo kantor. Svatební smlouvy byly kdysi čtyři - týkaly se věna, výbavy, tzv. jitřního daru a obvěnění. Tyto smlouvy byly do roku 1950 nedílnou součástí právních úkonů potřebných k uzavření manželství. Byly zrušeny až s příchodem rodinného zákona, který vstoupil v platnost 1. 1. 1950 (Zákon o právu rodinném), jelikož byly považovány za přežitek související s nerovnoprávným postavením ženy.⁷² Svatební smlouvy, které existují dnes, se týkají především rozsahu budoucího společného jmění manželů. Není třeba je zde více popisovat, jsou to právní formality a s lidovými zvyky nemají mnoho společného. Podívejme se však blíže na čtyři zmíněné staročeské smlouvy.

a) Věno

Šance na vdávání nevěsty záležely z velké části na jejím věnu. Platilo, že čím větší bylo věno, tím větší byla šance se vdát. Podle zvyku nevěsta (nebo někdo za ni) odevzdávala ženichovi nemovitosti, které měly ulehčit náklady spojené s jeho nastávající povinností živit manželku. Většinou to byla větší částka peněz nebo část majetku rodičů (na venkově se dával například dobytek). Pokud měli rodiče potřebné věno, nebylo vzácností, že se dívky vdávaly i ve věku 16 - 17 let. Velikost věna se určovala podle živnosti, do které se nevěsta vdávala, a tak platilo, že pokud její věno bylo větší a rovnalo se přibližně polovině ženichova majetku, byla přijata tzv. „do polovice“. To znamenalo, že se stala spolumajitelkou ženichovy živnosti. Šlo tedy o důležitou svatební smlouvu, která upravovala majetkové vztahy.⁷³

b) Výbava

Do svatební výbavy patřily různé praktické předměty, které nevěstě a ženichovi strádali rodiče a prarodiče - povlečení, ubrusy, kuchyňské přístroje a nádoby, nábytek, ale také motyky, vidle, košťata, peřiny, postele, truhly a drobnosti jako zástěry, šátky, prádlo, střevíce atp. Výbavu do manželství přinášeli oba novomanželé, ale většinou byl nevěstin přínos větší.⁷⁴

⁷² SLUKOVÁ, Andrea. *Svatba: průvodce pro začátečníky i pokročilé*. 2001. s. 12.

⁷³ Tamtéž, s. 15.

⁷⁴ Tamtéž, s. 15.

c) Jitřní dar

Tato smlouva je v dnešní době nejzastaralejší ze všech čtyř. Udávala podmínku, že nevěsta musí vstupovat do manželství jako panna. „Jitřním darem“ se pak nazývalo odškodnění za to, že nevěsta ztratila panenství již před uzavřením manželství.⁷⁵

d) Obvĕnění

Obvĕnění je jakýsi přídavek ke věnu, který dostávala nevěsta od ženicha - většinou pokud ženich pocházel z majetnější vrstvy.⁷⁶

Námlyvy a zasnuby dnes vypadají v Praze i Bĕlehradě zcela jinak než v minulosti. Samotné slovo „námlyvy“ už zní dost zastarale. Můžeme říci, že se dnes lidé „namlouvají“ navzájem, svévolně a bez tradičních prvků. Zasnuby jsou však stále součástí předsvatebního období. Zatímco dříve hráli ústřední roli při výběru nevěsty a ženicha rodiče, dnes se budoucí novomanželé rozhodují sami. Moderní doba sebou nese i úpadek rodinných hodnot. Dodrží-li vůbec někdo staré zvyky, tak tím způsobem, že mísí staročeské/starosrbské obyčeje s těmi moderními. Smysl zasnub ale pořád zůstává stejný: je to jakýsi předmanželský slib, závazek, že se dva lidé vezmou. Zasnuby jsou dnes již spíše intimní záležitostí a účastní se jich jen budoucí snoubenci. Pojmy jako „námlyvy“ nebo „provodadžija“ dnes v běžném rozhovoru jen málokdy slyšíme.

2.2.2 Ohlášky

Snoubenci v dnešní době (v Česku i Srbsku) prohlašují, že znají vzájemně svůj zdravotní stav, že do manželství vstupují dobrovolně a že nežijí v jiném trvajícím manželství. Málokdo dnes ale ví, že se to dříve dělalo ve formě ohlášek. Ohláška vyzývala, aby „každý, kdo by věděl o nějaké překážce, která by bránila, zamýšlenému manželství, ji oznámil příslušnému občanskému nebo církevnímu úřadu.“⁷⁷ Občané tak mohli oznámit již trvajícím manželský svazek jednoho ze snoubenců, příbuzenství snoubenců apod. Námitku mohl vznést kdokoliv. Ohlášky byly do roku 1918 jen církevní, po vzniku první republiky pak dvojí – občanské, které se vyvěšovaly na úřadech, a církevní, které se ohlašovaly během nedělní bohoslužby. Byly součástí zákonných formalit, které se vázaly k uzavření manželství, a měl

⁷⁵ SLUKOVÁ, Andrea. *Svatba: průvodce pro začátečníky i pokročilé*. 2001. s. 15.

⁷⁶ Tamtéž, s. 15.

⁷⁷ SLUKOVÁ, Andrea. *Svatba: průvodce pro začátečníky i pokročilé*. 2001. s. 13.

se o ně postarat ženich po námluvách. Ohlášky byly čteny většinou třikrát, avšak bohatší si přiřláceli i další čtení. V srbském prostředí se v pravidlech pravoslavné církve dnes můžeme dočíst, že pop může dle přání budoucích manželů oznámit svatbu v kostele na třech liturgiích a tak se zároveň zeptat lidí, zda existuje nějaká překážka pro uzavření tohoto manželství.⁷⁸

2.2.3 Rozlučka se svobodou

I v Česku bylo loučení se svobodou tradičním završením svatebních příprav. Mívalo zde množství regionálních názvů – propíjení svobody, vyhrávačka, loučení, rozlučka, svíce a stavění svíce, střílení, vití věnečků, chození na zpívačku, stavění slavobrány, loučení se svobodou, štando, zastaveníčko, rozloučení, lúčení, vyhrávání. Zpravidla se ženich loučil s mládenci a nevěsta s družičkami a kamarádkami. Tato oslava se konávala alespoň dva dny před svatbou, což přetrvalo dodnes. Bylo to zřejmě z praktických důvodů – aby na svatbě byli všichni čilí. Program loučení byl pestrý. Mládenci například stavěli „slavobrány“, které družičky zdobily myrtami a květinami. Dívky pletly rozmarýnové věnečky a pírka jako ozdoby pro svatebčany.⁷⁹ Vyzdobily nakonec i celý dům nevěstinych rodičů. Jak vidíme, rozmarýn je společným znakem srbské i české svatby. Dnes se ozdobě hostů v Česku říká myrta. Myrta se do Česka údajně dostala z Řecka a dodnes se tento symbol dochoval v podobě myrtových věnečků jako součást svatebního obřadu řeckokatolické církve. Podle antických bájí byla Myrta spjatá s bohyní Venuší. Myrta byla její oblíbenou kněžkou, kterou Venuše proměnila v trvale zelený a voňavý keřík s drobnými bílými květy.⁸⁰ V minulosti nevěsta nosívala myrtu na kytici a na šatech, zdobila vozy a doplňovala dekoraci v kostele a na hostině. Dva myrtové věnečky svázané bílou stuhou mají představovat symbol panenství. Lidé věřili, že myrta je magickou rostlinou, která manželům přinese lásku, štěstí a plodnost.⁸¹ Dnes se myrtové věnečky a větvičky nechávají svázat nejčastěji v květinářství. Rozmarýn se používal odedávna v podobě malé větvičky, která měla ozdobný účel. Za starých časů se v Česku prý nosil i před svatbou, během jejích příprav. Byli jí ozdobeni všichni muži, kteří šli na námluvy. Rozmarýn byl zároveň zasnubním symbolem, nosila jej nevěsta s ženichem v době ohlášek. Ženich nosil zelenou rozmarýnovou větvičku a nevěsta zelený rozmarýnový

⁷⁸ *Srpska pravoslavna crkva*. [cit. 15. 3. 2011] Dostupné z: <http://www.spcoluzern.ch/index.php?pg=1116&lang=srl>.

⁷⁹ SLUKOVÁ, Andrea. *Svatba: průvodce pro začátečníky i pokročilé*. 2001. s. 18.

⁸⁰ Tamtéž, s. 52.

⁸¹ Tamtéž, s. 50.

věneček.⁸² Dnes je mnohé jinak, např. myrtovou větvičkou jsou svatebčané ozdobeni až těsně před obřadem. Na svatbách mají také už od starých časů důležité místo květiny - zdobili se jimi hlavně svatebčané a koňské povozy. Dnes se jimi zdobí i oddávací síň a místo hostiny. Květinová výzdoba vyjadřuje radost ze života a ze šťastné události. Květiny jsou také symbolem posledního daru svobodné dívky od jejího nastávajícího. Tradice říká, že kytici by nevěsta měla vidět teprve ve svatební den a měl by ji pro ni zařizovat právě ženich. Dnes už se tradice, která se váže ke svatební kytici, téměř nedodrжуje. Kytici si nevěsta už vybírá sama. V době, kdy se sňatek uzavíral jen církevně, se v českém prostředí nosila velmi dlouhá kytice, kterou družičky nosily v čele průvodu před nevěstou. V kostele nevěsta kytici nedržela, místo ní měla v rukou modlitební knížku. Při hostině kytice stála na stole před novomanželi. Tradice *biedermeieru* je v srbském prostředí podobná. V obou zemích se dochoval zvyk házení kytice, která se dříve házela jen při východu z radnice či kostela. Tradice spočívá v tom, že se nevěsta otočí zády k svatebčanům a hodí kytici za hlavu. Svatebčané se hozenou kytici pokouší chytit (dříve kytici chytaly jen panny). Nejvíce se dnes zdobí místo svatební hostiny, dekorace je také v kostele a může být i v matriční síni. V dekoraci převládají květiny. Nejvíce jsou zdobené stoly s pohoštěním, často myrtovými věnečky. Zdobí se vstupní dveře domu, ve kterém se koná veselka – nad dveřmi je často girlanda z květin, která představuje pomyslnou slavobránu (v Bělehradě tak často vidíme girlandy i dlouho po svatbě viset nad vstupními dveřmi bytů). Zdobí se nejen domy rodičů snoubenců, ale i dopravní prostředky.

Rozlučka se svobodou končívá až po půlnoci. Vše doprovázela živá hudba, u které se hlasitě zpívalo a výskalo. Staročeská dechová hudba je zvláštní žánr, který se dochoval dodnes. Avšak, na rozdíl od Bělehradu, kde jsou trubači samozřejmě součástí každé dnešní svatby, se na svatbě v Praze s tradiční českou hudbou příliš nesetkáváme. Nevěsta během rozlučkového večera přijímala gratulace a dárky a v závěru večera došlo také ke spojení dvou rozlučkových oslav. Účastníky rozluček však už dávno nejsou jen sousedé, nýbrž společnost sousedů, přátel, kolegů z práce, vdaných i ženatých. Každá nová svatba byla velkou událostí a všichni se na ni těšili. Svatební přípravy trvaly na vesnici celý měsíc a podílelo se na nich mnoho lidí, převážně ženy z příbuzenstva a ze sousedství. Samozřejmostí bylo, že osoby, které se na přípravách podílely, se následně účastnili i svatební hostiny.⁸³

⁸² Tamtéž, s. 50.

⁸³ Tamtéž, s. 18.

2.2.4 Svatební průvod

Tradiční svatební den začínal snídaní v domě ženicha, u které obvykle svědek pronesl slavnostní řeč. Přípitky byly vždy samozřejmostí - u obou národů jsou dochovány mnohé oslavné písně a přípitky, které srbský i český folklór spojuje se svatbou. Svatební den již od rána doprovázela muzika. Od samotného rána plnil družba svou funkci – krájel chleba a pobízel hosty, aby si nabírali sýr nebo tvaroh se solí a kmínem a připíjeli kořalkou. Svatebčané, se podobně jako v prostředí bělehradském, po krátkém hodování u ženicha vydali do nevěstina domu. Hlavní dveře domu nevěsty byly zpravidla zamčené. Podle zvyku starší mládenec klepal na dveře a starší družička dveře otevírala. Vítala je verši. Ženich musel (stejně jako v Srbsku) splnit několik úkolů, aby mohl nevěstu získat. Čekalo ho sekání dříví a zodpovídání otázek, které se týkaly nevěsty. Byla mu také někdy předvedena řada falešných nevěst (většinou starší ženy přestrojené za nevěsty), které odmítal. Až nakonec před něj byla přivedena nevěsta pravá. Vidíme, že se v obou zemích ke svatebnímu dni pojilo co nejvíce duchaplných elementů, které měly co nejvíce rozveselit všechny přítomné a navodit veselou atmosféru. Ženich však pravou nevěstu musel ještě odprosit u rodičů.⁸⁴ Až do druhé světové války platil obyčej poděkování ženicha oběma rodičům, kteří budoucím novomanželům požehnali.

Svatební průvod se dříve ohlašoval troubením z trubek nebo střílením. Cestou se také kolemjdoucím rozdávaly svatební koláčky - tzv. metáčky. Tyto koláče se pekly v domě rodičů nevěsty a ženicha. Byly různých velikostí a nahrazovaly dnešní svatební dort. Koláče ženy pekly a nosily do domu nevěsty a ženicha, za což byly odměněny pohoštěním. U této příležitosti ženy podle zvyku odnesly při odchodu z domu nějaký předmět, který pak ženich musel na svatbě vykoupit. Dnes se s koláčky také setkáme, nejčastěji na hostině, kde jsou rozmístěné na stole s pohoštěním. Sama jsem jednou při odchodu ze svatební hostiny dostala zabalené koláčky. Tento balíček si vysvětluji jako možný přežitek tzv. výslužky. Výslužku by měli dostat nejen všichni svatebčané, ale i oddávající, fotograf a ostatní důležité osoby, které se podílely na utvoření svatebního dne. Pro svobodné se připravuje malý látkový sáček, zdobený krajkou nebo výšivkou. Podle tradice se do sáčku vkládají tři sladkosti, aby svobodný nezůstal „na ocet.“ Nemělo by se zapomenout na nikoho. O to by se měla postarat matka nevěsty, která všem výslužku při odchodu ze svatby předá. Výslužka může být zabalená i v hezké krabičce nebo ozdobném papíře. Rozdáváním výslužek může být však

⁸⁴ Tamtéž, s. 19.

pověřen i organizátor svatby. Smyslem výslužky je vyjádřit poděkování hostům za jejich účast a za dary, které novomanželům věnovali.⁸⁵ Koláčky, jaké známe z českého prostředí, v Srbsku na svatbách však nenajdeme.

Cestou k nevěstě někdy průvod narazil na tzv. „zatahování“ – tento zvyk spočíval v zastavení průvodu přáteli, sousedy, kuchařkami a jinými účastníky svatby, kteří byli převlečení v maskách a žádali výkupné (buď peníze, nebo i koláčky a kořalku.)⁸⁶ Dnes se však v Praze i Bělehradě na obřad většinou přijede v koloně aut, která má své pořadí. Cestou na obřad se troubí a dává se všem ve městě najevo, že prochází svatební průvod.

2.2.5 Svatební obřad: Úřední, církevní

Úřední obřad

Stejně jako u občanského sňatku v Bělehradě i v Praze vše probíhá slavnostní formou, veřejně a za přítomnosti dvou svědků. Vyřizování formalit je rovněž obdobné. Snoubenci předkládají následující dokumenty: rodný list, občanský průkaz (cizinci pas nebo jiný potřebný dokument), doklad o místě trvalého pobytu a rodinném stavu.⁸⁷ Samotný obřad je také podobný tomu, který lze vidět v Bělehradě. V pražském prostředí stojí rovněž před oltářem pouze snoubenci a svědkové. Nevěsta stojí po ženichově pravé ruce, svědkové za snoubenci. Mezi snoubenci a svědky ještě mohou stát družička s mládcem (pokud to jsou děti). Je-li počet družiček větší a zejména jsou-li vrstevníky snoubenců, stojí až za svědky. Po tom, co si snoubenci řeknou své ano, nasazuje ženich jako první nevěstě prstýnek na levou ruku. Poté nevěsta učiní totéž. Následuje první manželské políbení a podepsání protokolu o uzavření manželství. Jako první se podepisuje ženich, poté nevěsta, po ní svědek ženicha, svědek nevěsty, oddávající a nakonec matrikář. Nevěsta se podepisuje nejdříve svým novým příjmením a poté rodným. Následují gratulace. V Bělehradě je průběh v podstatě stejný. Moderní svatba v Bělehradě a Praze se dnes přibližuje obecnému trendu svateb ve světě. Během obřadu svatebčané často stojí ve svatebním průvodu (jak během úředního, tak i církevního sňatku) a za doprovodu hudby čekají ve špalíru na nevěstu. Nevěsta přichází s otcem, který ji před svatebním stolcem předává ženichovi. Svatebčané se pak rozejdou do stran a řídí se pokyny oddávajícího.

⁸⁵ Tamtéž, s. 19.

⁸⁶ Tamtéž, s. 20.

⁸⁷ Tamtéž, s. 36.

Církevní obřad

Církevní sňatek požaduje nejprve vyřízení formalit na matričním úřadě v místě trvalého bydliště jednoho ze snoubenců nebo v místě, kde sídlí farnost, u které se snoubenci chtějí vzít. Snoubenci vyplní žádost o uzavření manželství a na základě toho získají Osvědčení pro uzavření církevního manželství. Toto osvědčení se musí předložit oddávajícímu i s křestními listy.⁸⁸

Pokud po úředním obřadu následuje katolický církevní sňatek, jeho přípravy začínají po domluvě s farářem a mohou trvat různě dlouho – pár týdnů nebo klidně i rok. Konec této přípravy představuje poslední schůze, na které se snoubenci věnují přípravě průběhu svatební ceremonie. Den před sňatkem v kostele chodí snoubenci většinou časně ráno ke zpovědi. K té mohou přistoupit jen pokřtěni. Často se v katolických rodinách dodržuje zvyk poděkování rodičům za výchovu, kteří žehnají křížkem na čelo.

V kostele se střídavě stojí, sedí nebo klečí - záleží na tom, zda je obřad součástí mše svaté či nikoliv (samotný obřad trvá asi 20 - 30 minut, se mší zhruba o 40 - 50 minut déle). Kněz sám včas upozorní přítomné, že si mají pokleknout nebo sednout. Stejně jako u sňatku pravoslavného se i při katolickém místa nevěsty a ženicha liší od těch při sňatku občanském. Nevěsta tedy stojí před oltářem vlevo, ženich vpravo. Pravidla pro družičky a mládence zůstávají stejná jako u civilního sňatku. Ani církevní obřad v Praze není doprovázen četnými tradicemi, vše se nese ve strohém duchu. Čtou se při něm evangelia, kněz promlouvá v duchu textu Písma, někdy nechá předčítat i nevěstu a ženicha – vybírá takové čtení, které se pro snoubence hodí a které je vystihuje. Při vzájemném manželském slibu si snoubenci podají pravé ruce a kněz přes jejich ruce položí tzv. štólu.⁸⁹ Podávají se prsteny, nejdříve ženichovi, pak nevěstě. Kněz také vyzve všechny přítomné ke společné modlitbě. Na konci obřadu přijímají novomanželé gratulace.⁹⁰ Během svatebního obřadu si dnes snoubenci často zvolí hudbu, tou nejčastější je známá píseň „Ave Maria“. Známý je také Svatební pochod v různých verzích a jiné skladby světoznámých autorů.

Na novomanžele se v Praze dnes hází na konci obřadu při východu z radnice či kostela konfety a tzv. „životadárná“ semena – těmi jsou podle pověr pšenice, rýže, čočka, hrách, fazole, ořechy, mandle, hrozinky, sušené ovoce, chmel, okvětní lístky aj. – vyznačuje to symbol plodnosti a bohatství. Říká se, že kolik zrn se nevěstě zachytí na šatech, tolik

⁸⁸ Tamtéž, s. 36.

⁸⁹ Pruh látky, součást liturgického oděvu v katolické církvi. *Wikipedia* [online]. poslední úpravy 28. 12. 2010 [cit. 08. 06. 2011]. Dostupné z: <http://cs.wikipedia.org/wiki/%C5%A0t%C3%B3la>.

⁹⁰ SLUKOVÁ, Andrea. *Svatba: průvodce pro začátečníky i pokročilé*. 2001. s. 80.

bude mít děti. Tradice házení semen bude zřejmě starší. Uvedme si zajímavý příklad z Babičky Boženy Němcové, kdy babička říkala: „*Aby je Pánbůh také tak obsypal božím požehnáním!*“⁹¹ Nevěsty by si tato zrníčka měly schovávat pro štěstí. Platí také, že kolik semínek, tolik štěstí. V srbské tradici nic obdobného nenajdeme.

2.2.6 Svatební hostina

Dříve se svatba konala v kostele, který se nacházel v místě bydliště nevěsty. Když byly zavedeny občanské sňatky, konala se svatba na nejbližší radnici. I místo konání hostiny bývalo tradiční. Hostina se konala v domě rodičů nevěsty, nebo výjimečně v místním hostinci. Na svatební hostině se tradice přísně dodržovaly, a to především ve složení chodů a v pravidlech stolování. Až do 19. století bylo zvykem, že nevěsta směla celý den z jídla jen uždíbovat a mladší mohli začít hodovat až po starších. Proto často novomanželé odešli ze svatební veselky do domu nevěsty či ženicha, kde se pořádně najedli. Hostiny se lišily podle toho, zda byla rodina hostitelů chudší či bohatší. Pochoutkami na svatbách byly dříve omáčky, které se jedly se šíškami nebo s chlebem, u bohatších pak s hovězím masem či klobásou. Čím byla svatba bohatší, tím měla více omáček. Omáčky byly různé: s mandlemi, hrozkami, povidly, česnekové, cibulové, koprové aj. Na počátku 19. století byly nejoblíbenější křenová a švestková. Na pořádné svatební hostině pak nesmělo chybět několik druhů polévek. Velká svatba se někdy i podle počtu druhů polévek měřila. Svatba velká musela mít vždy nejméně tři druhy. Mezi nimi byly nejčastěji slepičí, hovězí a knedlíčková. To jsou tradiční polévky, které se na svatbách jí dodnes. Na velké svatbě se k polévce vždy podávalo maso. Na stole s pohoštěním měly své místo i džbány zdobené červenými stuhami a rozmarýnou. Byla v nich kořalka, víno a hlavně pivo. Všichni svatebčané pili z jedné nádoby.⁹² Dnes se na svatbách podává nejčastěji nejdříve polévka - většinou hovězí vývar se zeleninou, játrovými knedlíčky a nudlemi. Po polévce přichází na řadu hlavní chod v duchu tradiční české kuchyně - svičková na smetaně s brusinkami a houskovými knedlíky, tradiční staročeská pečeně s domácím bramborovým knedlíkem a dušeným kysaným zelím (tzv. vepřo-knedlo-zelo) nebo vepřová panenka. Studená kuchyně hostinu buď zahajuje jako předkrm, nebo ji uzavírá. Na dnešní svatbě není neobvyklé, že se hosté ráno zúčastní obřadu, poté se rozejdou a znovu se sejdou až na večerní oslavě. Úzký kruh rodiny a přátel je však většinou po celý den pospolu. S přáteli se svatba mnohdy oslavuje i další den zvlášť. Oslavy

⁹¹ SLUKOVÁ, Andrea. *Svatba: průvodce pro začátečníky i pokročilé*. 2001. s. 92.

⁹² Tamtéž, s. 92.

se často konají formou rautu na zámecké zahradě pod stanem. Společný oběd je většinou naplánován tak, aby časově plynule navazoval na svatební obřad. Na svatbách, které jsem sama zažila, se servíroval zpravidla předkrm, polévka, jeden nebo dva hlavní chody a moučník, který zřejmě nemusí vždycky být nutností, vzhledem k tomu, že na stolech byly obvykle místo nich rozmístěné svatební koláčky. Pokud se podává na dnešní svatbě i večeře, bývá to nejdříve kolem páté hodiny a servíruje se ve stylu švédského stolu. Často se pak kolem desáté večer podává další studené jídlo.⁹³

Po večeři se na staročeské svatbě vybíraly peníze na různé potřeby pro novomanžele. Někdy od svatebčanů vybírala peníze žena oblečená v bílých šatech, která držela v náručí dítě, jež uspávala. Tomuto zvyku se říkalo „vybírání na povijánek“ a byl to způsob, jak našetřit na kolíbku pro budoucí dítě novomanželů.⁹⁴ Na hostině se dodnes jako staročeská tradice obecně dodržuje zvyk vybírání peněz. Vybírá se dále na nevěstu (peníze dá ten, kdo si s ní zatancuje), na kašičku (žena přijde s panenkou v ruce, jež znázorňuje dítě; svatebčané dostanou jako chod kaši a měli by hned vědět, že mají přispět na výbavičku pro dítě či na dárek pro štěstí), do umyvadla (družba nebo někdo jiný přinese ke každému hostu umyvadlo s hůlkou a s uvázaným ručníkem nebo utěrkou, hosté se umyjí a utrou a za to hodí peníze do umyvadla), do střevíčku (do ukradeného střevíčku nevěsty se vybírají peníze; některý z ženichových kamarádů vyhlásí dražbu, ženich by měl vykoupit střevíc jako první). Všechny vybrané peníze se předávají nevěstě. Vybírání peněz na společný život novomanželů zůstalo dodnes zvykem v Praze i Bělehradě.

Nedílnou součástí svatebních oslav byli vždy muzikanti a zábava při tancování. Veselka dříve začínala tanečním sólem novomanželů za doprovodu valčíku. Tato tradice se dodržuje dodnes. Často se po prvním tanci rozbíjely po přípitku sklenice a po nich následoval druhý tanec – tanec rodičů novomanželů. Zábavu někdy zpestřovaly i parodie na novomanžele a jejich slabé stránky. Činilo se tak například prostřednictvím předčítání falešných svatebních smluv. Do zábavy také patřilo „čepení nevěsty.“ Nevěsta seděla při tomto obyčeji pouze v přítomnosti vdaných žen na židli uprostřed místnosti. Takto byla nevěsta přijímána do tzv. „cechu vdaných“ neboli „babského cechu“. Nevěstě se za doprovodu hudby a zpěvu rozplétaly vlasy a snímal závoj. Poté jí byl nasazen „čepec“ (šátek), který většinou dvakrát shodila z hlavy. Po třetím nasazení si jej však už na hlavě nechala. Po čepení tancovala s ostatními ženami a poté byla předána k tanci s novomanželem. Ostatní

⁹³ Výsledky průzkumu, odpovědi respondentů z Prahy.

⁹⁴ SLUKOVÁ, Andrea. *Svatba: průvodce pro začátečnický i pokročilý*. 2001. s. 20.

muži s nevěstou také tančili, podle tradice by si s nevěstou měl zatančit každý z nich a za tanec s ní vždy zaplatit. Na žádné svatbě nesměla nikdy chybět tradiční polka.⁹⁵

Tradice, které jsou dnes na svatební hostině dodržovány, se týkají většinou uspořádání svatebních stolů a zasedacího pořádku. V čele svatebního stolu sedí vždy novomanželé. Obklopují je buď svědkové, nebo rodiče. V případě, že sedí vedle novomanželů rodiče, sedí po pravici nevěsty ženichův otec s matkou a po levici ženicha nevěstina matka a otec. Po rodičích následují svědkové. Pokud sedí vedle novomanželů jako první svědkové, je nevěstin svědek po její pravici a ženichův po jeho levici. Tím se zasedací pořádek rodičů posouvá o jedno místo. Ostatní je obklopují v pořadí: sourozenci, prarodiče, vzdálenější příbuzní, přátelé.⁹⁶

Pokud se hostina koná v restauraci, může se stát, že budou dveře restaurace zamčené. Někdy je po nevěstě žádáno, aby při vstupu na hostinu (ať už se koná kdekoliv) řekla své nové příjmení. Při hostině se dnes často vykonávají některé staré zvyky, aniž by lidé znali jejich přesný význam. Přátelé nebo personál například v restauraci rozbijí nějaký kus nádobí pro štěstí. Lidé věří, že střepy přinášejí štěstí, a proto je manželé společně zametají, což prý zároveň ukazuje, jak budou sehraní v domácích pracích. Rozbívají se nejčastěji sklenička nebo porcelánový talíř. Až po rozbití talíře by měli být hosté pozváni na hostinu, čemuž předchází to, že ženich přenesne nevěstu přes práh a stejně tak družba družičku. Dalšími úkoly, které manželé plní, jsou např. krájení chleba dřevěným nožem, chování dítěte v náručí, odpovídání na různé otázky. Nevěsta by také měla být všímavá a nepřehlédnout koště přede dveřmi, zatímco ženich by si měl všimnout sekery. Oba by pak měli předvést, jak s těmito nástroji umí zacházet. Podle tradice jedí novomanželé spolu.

Samozřejmostí je dnes také slavností přípitek. Podle tradice pronáší první přípitek ženichův svědek čili družba nebo hlavní organizátor svatby. Druhý pronáší podle tradice otec nevěsty. Hostina by také měla začít polibkem novomanželů. Nevěsta by měla být obsloužena jako první a to starší družičkou nebo svědkem. Všichni začnou hodovat ve chvíli, kdy nevěsta uchopí příbor. Nejstarší družička by měla přinést polévku, kterou jedí oba novomanželé společně. Používají přitom pouze jednu lžici, což symbolizuje manželskou svornost a odhodlání sdílet dobré i zlé. Někdy také dostanou ještě před polévkou kosti a zbytky jídla. Pokud nevěsta dostane bochník chleba a tupý nůž, měla by ukrojit kus chleba a hodit ho za sebe. Podle velikosti ukrojeného kusu se říká, že je štedrá nebo lakomá.

⁹⁵ Tamtéž, s. 22.

⁹⁶ Tamtéž, s. 47.

Krájení svatebního dortu má také svá pravidla. Dort rozkrajuje nevěsta společně s ženichem, který s ní drží střenku nože. Ženich při tomto úkonu nevěstě symbolicky pomáhá tím, že položí svou pravou ruku na její levou (u leváků je to obráceně). První kousek podává ženich nevěstě, druhý nevěsta ženichovi. Další podá nevěsta matce ženicha, poté své matce, otci ženicha, svému otci, svědkům a ostatním hostům podle věku a důležitosti. Je pravidlem, že každý z hostů musí sníst aspoň kousek dortu (stejně jako v srbské tradici). Podle tradice přináší odmítnutí smůlu nejen manželům, ale i tomu, kdo odmítl. Proto se také tomu, kdo byl pozván na svatbu, ale nemohl se zúčastnit, posílá kousek dortu jako symbol účasti na štěstí novomanželů. Stejný zvyk lze pozorovat i v Bělehradě.

Během hostiny se také mohou nejdůležitější účastníci vzájemně obdarovat dárky. Nevěsta často hází kyticí za hlavu až na oslavě. Dnes už ji nechytají jen panny, ale všechny svobodné dívky. Pro štěstí novomanželů by kyticí měl vždy někdo chytit (mohou to být i páni).

Jen málokdo dnes však zná všechny tyto zvyky. Proto je vzácností vidět je všechny na jedné svatební hostině.

Součástí veselky dnes často bývá nějaký program, kterého se svatebčané účastní v podobě hráčů. Soutěží tak v různých hrách či jiným způsobem zpestřují oslavu. Někdo nechává svatbu plynout samovolně a neplánuje žádný program, jiný jí dává staročeský ráz. Dají se také využít některé tradice a zpestřit se moderními prvky. Mezi oblíbený moderní zvyk patří vystřelování podvazku. Novomanžel nevěstě vysvlékne podvazek a s napnutím ho „vystřelí“ mezi svobodné pány. Kdo podvazek chytí, ten se podle pověry jako další ožení. Podvazkový pás se pak s pomocí svědka na hostině několikrát vydraží. Dnes se na svatbách běžně čtou svatební blahopřání, rozbalují se dárky a unáší se nevěsta. Setkala jsem se s případem, kdy byla nevěsta unesena i další den po svatbě. Unesli ji přátelé a ženich ji měl najít. Jeden z dotázaných mi sdělil, že pokud je tomu tak druhý den, měli by nevěstu unést přátelé dřív, než se ženich probudí. V dnešní době záleží převážně na představitosti přátel novomanželů, do jaké míry bude svatba zpestřená. Často se přátelé a rodina domluví a přichystají ostatním a hlavně novomanželům zábavnou scénku.

Obdarování

Dříve bylo zvykem, aby se ženich a nevěsta mezi sebou „obdarovávali.“ Nevěsta dostávala střevíčky, svatební kyticí, někdy i peníze na svatební šaty a dárek „prvního probuzení“ – většinou nějaký drahý šperk. Dárky ji přinášela družička za doprovodu muziky, která zahrála za jejího příchodu – tomu se říkalo „dostaveníčko“. Ženich družičku za tuto

službu vyplatil velkým koláčem. Ženich od nevěsty dostával vlastnoručně vyšívanou košili (zde vidíme společný prvek srbské a české tradice) nebo manžetové knoflíčky, hedvábný šátek nebo kapesníček, ponožky (opět shoda), případně i klobouk, pírkó z rozmarýny apod. Rodiče bývali také obdarováni. Ženich matce nevěsty daroval dort jako poděkování za dceru a stejně tak obdarovala i nevěsta matku ženicha. Bylo zvykem, aby nevěsta věnovala dort matce ženicha na hostině. Obě s napětím sledovali hosté. Matka přijetím dortu souhlasila se synovým výběrem nevěsty, odmítnutím nesouhlasila. Nepřijetí dortu bývalo svatebčany odsuzováno. Nevěsty u předávání říkaly různé děkovné proslovy. Matka ženicha dávala nevěště šperk jako symbol toho, že ji přijala. Tyto zvyky obdarování se lišily vždy podle toho, nakolik byli ženich s nevěstou majetní. V některých případech byly obdarovány i jiné osoby (např. družičky). V minulosti přinášeli hosté jako svatební dary hlavně potraviny, čímž chtěli pomoci přípravě svatební hostiny.⁹⁷

⁹⁷ Tamtéž, s. 17.

3 Dnešní svatba: Význam jejích zvyků v Bělehradě a Praze

Při popisování a zkoumání jednotlivých zvyků je nejzajímavější sledovat, či přesněji řečeno pokusit se vysledovat, kde a jak vznikaly. Vysledovat původ lidových zvyků však není jednoduché a není to ani předmětem této práce. O původu některých zvyků se dá hovořit pouze jako o pravděpodobném. Například u darů, které se na srbské svatbě dávají nejčastěji při zvaní hostů i během jiných částí svatebního procesu (zmíněné peřiny, koberečky, ručníky, povlečení nebo košile aj.), se můžeme domnívat, že jde o věci pro všední den potřebné a užitečné.

Někteří lidé ze starší generace, kteří se narodili ve 30. letech 20. století, mi řekli, že se při svatbách často zpívaly různé svatební písně. Ačkoli si nikdo nevzpomněl, které to byly, můžeme se domnívat, že se podobají těm, o kterých se zmiňuje V. S. Karadžić ve svém popisu svatebních zvyků. Mnohé písně, které Karadžić uvádí, se také vztahují k tradičnímu „kolu“.

Příklady tradiční kultury dvou vybraných měst, Prahy a Bělehradu, mezi kterými existují jisté kulturní rozdíly, mohou dobře vykreslit obraz dnešního života v těchto městech. Česká a srbská kultura toho mají mnoho společného, ale v mnoha ohledech se také liší. Základními společnými znaky svatebního dne je bezpochyby setkání členů rodin nevěsty a ženicha a jejich spojení sňatkem.

Na zvyk, jenž byl dříve považován za normu, dnes již nemusí být brán zřetel. Týká se to například majetnosti rodičů ženicha a nevěsty. Dříve mívaly rodiny snoubenců přibližně stejný společenský i majetkový status. Vzhledem k dnešní větší svobodě ve výběru partnera a menší vázanosti na tradiční rodinu, však již v současnosti statutární rovnost rodin nebývá pravidlem. Je tedy pouze na snoubencích, zda na svatbu pozvou jen nejbližší rodinu a pár přátel, nebo i celý okruh známých. V Českém prostředí se dnes dá uplatnit třístupňové měřítko velikosti svateb – mini: snoubenci a svědkové, malá: 20-30 svatebčanů, velká: nad 30 svatebčanů. Takové rozdělení by se v Srbsku však uplatnit nepodařilo. Mluvíme-li o malé svatbě v Bělehradě, často je to svatba, která má 30-50 svatebčanů. Svatba se v dnešní době kvůli pracovnímu týdnu konává v pátek nebo v sobotu. Kalendář příprav, který mají moderní snoubenci před sebou, již není ovlivňován žádnými pověrami. Postupuje se rychle. Pokud není vybraný termín možný, dá se vše za nějaký ten příplatek s farářem nebo matrikářem domluvit. Dnes jako by nic nebylo nemožné.

České prostředí dříve a rychleji začalo zpracovávat světové svatební trendy, které se dnes již šíří především přes internet. Proto je česká svatba mnohem méně pod vlivem starých

obyčejů a více pod vlivem novodobých trendů. Některé rysy starých tradic a pověr však můžeme spatřit i na té nejmodernější svatbě. Množství zvyků se dodnes dodržuje jak během předsvatebních příprav, tak i ve svatební den. V Srbsku mnozí lidé věří, že porušení daných zvyků s sebou nese zlé znamení v podobě prokletí a neštěstí, které se přenáší i na potomky. Pověry jsou však tématem dosti širokým a jejich podrobné zpracování by se do této práce nevešlo. Pověry ovlivňovaly svatební přípravy i svatební den, který naši předkové vyhlíželi rovněž podle pověr. Základní otázkou bylo, zda se žena vdá a kdy se tak stane. Nejvíce pověr se váže k samotnému svatebnímu dni. Z nich je množství účinných dodnes. Většinou se týkají toho, co by měla, či neměla dělat nevěsta. U některých pověr je zajímavé, že existují ve více variantách. Ze zkoumání svatebních zvyků je zřejmé, že svatby byly v minulosti mnohem pestřejší, zajímavější a hlavně zábavnější, jelikož pověry, které se ke svatbám vázaly, vedly ke zvykům, které měly často komický charakter. Pokud by dnes někdo chtěl dodržet všechny zvyky, o kterých jsem se zmínila, byla by oslava nabytá od začátku až do konce velmi pestrým programem. Kdybychom se například podívali na staročeský kalendář pověr, který určuje, kdy je příhodné období pro uspořádání svatby, přišlo by nám nejspíše nesmyslné se takovýmto kalendářem řídit. V současné době si lidé věci přizpůsobují tak, jak jim to nejvíce vyhovuje, což platí i pro zvyky a tradice. Shrňme-li si například podle tohoto kalendáře dny, ve kterých by se lidé brát neměli, zůstanou nám sice kromě pátku všechny dny v týdnu volné, ale ve výsledku se nám nevhodná doba ukáže v celých měsících. Takovýto kalendář je dnes i pro velmi pověřčivé lidi problematické dodržet. Nebudeme zde však pro velké množství svatebních pověr provádět jejich rozbor. Pověry jsou dnes spíše kuriozitou, nikoliv pravidlem.

V rámci průzkumu, který měl zjistit, nakolik jsou dnes lidé v Česku pověřčiví, jsem poprosila o umístění jednoduché ankety na webové svatební stránky,⁹⁸ ve které od listopadu 2010 až do července 2011 hlasovalo celkem 21 lidí. Zajímalo mě především, nakolik jsou pověřčiví právě lidé navštěvující tyto stránky, protože se tím moje anketa soustředila na respondenty, kteří jsou buď budoucími novomanželi, anebo již do manželství vstoupili. Tři lidé odpověděli, že jsou pověřčiví, 14 lidí uvedlo, že jen trochu/někdy a čtyři lidé uvedli, že pověřčiví nejsou. Vidíme tak, že tradiční chování ještě stále velmi ovlivňuje společnost, i když již nezasahuje do hluboké podstaty lidského života.

Dnešní mladí lidé, kteří vykonávají svatební zvyky a obyčeje, na většinu tradičních zvyků přistupují nejčastěji pod vlivem rodičů a často ani nevědí jaký je jejich význam. Mezi tyto tradiční hodnoty se dnes včlenily jiné – moderní, romantické. Dnes už je vše jednodušší i

⁹⁸ *svatebniinfo.cz* [online]. Dostupné z: <http://www.svatebniinfo.cz/zvyky/svatebni-povery.html>.

kvůli tomu, že celou svatbu může zorganizovat profesionální svatební poradce a organizátor. Vše je možné objednat, hodně se telefonuje a práce není již doma v kuchyni, ale u firem, u kterých si člověk může celou svatbu „objednat.“ Existují adresáře hradů a zámků, kde lze jednoduše najít informace o možnostech církevního i občanského sňatku. Specialisté na pořádání svateb svým klientům pomáhají se orientovat v jejich možnostech i cenových relacích. Dříve si lidé své vzpomínky zapisovali do kronik nebo si nechali namalovat svatební portrét. Dnes jsou tu profesionální fotografové a kameramani. Video ze svatby je dnes již samozřejmostí. Zásnuby ztratily svou prvotní funkci a jejich obsah je ochuzený. Někdy je skutečně těžké říci, jaký je původ některých dnešních svatebních prvků. Mnohé zkrátka prošly transformací, které už neporozumíme. Svatby jsou mnohdy stylové. Často jsem se v průzkumu setkala s tím, že lidé uspořádali svatbu v nějakém konkrétním stylu (hlavně v českém prostředí). Svatba se např. odehrávala na zámku a ve středověkém oblečení, které mělo navodit atmosféru jako v pohádce. Obecně jsou svatby na zámcích oblíbené díky pohádkové atmosféře, ať už v dobových kostýmech, či bez nich. U dotázaných jsem narazila například na svatbu ve stylu známé Disneyovské pohádky Alenka v říši divů. Často si lidé vybírají nějaké místo, které mají hodně rádi a už ho dobře znají, kde zažili něco pěkného a rádi by se tam opět vraceli. Někteří lidé nechávají oddat i v létajícím balónu, či na palubě letadla, ze kterého jako novomanželé vyskočí padákem. Neobvyklá místa jsou dnes velmi populární. Může jít i o zříceniny, louky, parníky nebo stodoly. Mít co nejoriginálnější svatbu je dnes velmi žádané. Originalita však jde ruku v ruce s odklonem od tradice. Snaha o originalitu se v českém prostředí projevuje i ve volbě svatební dopravy. Na jedné ze svateb jsem viděla u kostela zaparkovaná mnohá auta ve stylu veteránů. Nejvíce mě však překvapil průvod svatebčanů, který přijel na obřad do kostela na kolech. Originalita svatby většinou vychází z hobby nebo oblíbené činnosti snoubenců.

Jestliže v minulosti snoubenci řešili, kam si do boty umístit peníze pro štěstí a nevěsta si dávala pozor, aby se náhodou neprohlédla v zrcadle v šatech ještě před svatbou, tak dnes se řeší věci zcela jiné – nakupují se svatební časopisy, kde je široký výběr svatební módy a chodí se na módní přehlídky, kde lidé sledují nové trendy, které se odrážejí v mnoha salónech se širokým výběrem svatebních doplňků. Šaty se dají koupit, půjčit, nechat ušít. Nevěsta může také využít služeb módní návrhářky. Dnes se řeší, jaké šaty se k nevěstě hodí, dříve se řešilo, jaké šaty přinesou štěstí a blahobyt. To samé u ženicha. Ženich a nevěsta velmi často obcházejí svatební půjčovny spolu a při výběru si pomáhají. Ženichovo oblečení se řídí nevěstíným, mělo by stylově i barevně ladit. Dnes se lidé inspiroují všude – v televizi, v

časopisech, v médiích všeho druhu. Sledují trendy. Věci, které se dříve vyráběly doma ručně, dnes najdou na internetu.

Závěr

Sledovali jsme svatbu ve dvou velkoměstech, ve dvou nositelích ekonomické, ideologické a společenské dominance. Tato města v určitých obdobích přitahovala obyvatelstvo z celého státu. Obyvatelé, kteří přišli z velmi rozličných oblastí, udržují mnohé tradiční zvyky. Bělehrad představoval pro obyvatele Jugoslávie takovýto magnet v celém poválečném období, kdy se do hlavního města stěhovali obyvatelé téměř ze všech koutů federace.⁹⁹

Dalo by se říci, že v Srbsku se pod tlakem nových názorů na manželství a instituce s ním provázané, staly zvyky terčem transformace, která trvala nejen celou 2. polovinu 20. století, ale trvá dodnes. Význam manželství slábne, klesá počet uzavřených manželství a roste četnost nemanželského soužití. Nemanželské soužití se stalo stejně rozšířeným jako manželství. V současnosti již není tak časté, že by na výběr manželského partnera měli vliv rodiče, mladí lidé se dnes seznamují spontánně. Lidé také chtějí dosáhnout většího stupně vzdělání, proto je viditelný rozdíl mezi věkem, ve kterém se mladí lidé brali dříve a mezi tím, v kolika letech se berou dnes.

Svatba je jedním z klíčových bodů lidského života. Lze však říci, že to, co bylo v minulosti v obou státech, v Česku i Srbsku, dané jako systém ustálených zvyků, se dnes již nedodrжуje. To, co se dříve přísně zachovávalo, je dnes přežitkem s odkazem na venkovský život. Pro současnost je typická naprostá svoboda v obřadním procesu, ale i v jiných sférách života. Mnohé z tradic se vytratily v moderním životním stylu, nebo se přeměnily, a tento proces neustále kulminuje. Někteří lidé z Bělehradu, kteří vyplnili anketu, uvedli krátce k jedné otázce odpověď na to, co si představují pod pojmem „tradiční srbská svatba“. Podívejme se na všech šest odpovědí: 1) třídní oslava 2) „kolo“, trubači, kostel 3) nejméně 300 svatebčanů, stoly přeplněné jídlem a pitím, mnoho dětí, muži ve speciálních oblecích určených pro slavnostní příležitosti, ženy v nově ušitých kostýmech 4) tradiční proševina, dobré jídlo, spousta svatebčanů, trubači, „kolo“, nejméně dvoudenní oslava 5) velká svatba, na které jsou přítomni všichni příbuzní, i ti nejvzdálenější, velký počet známých 6) sešlost u ženicha a voševina, zdobení svatebčanů, kostel, velká slavnost. Tito lidé také vyplňovali kolonku, ve které uváděli, zda mají raději tradice, nebo nekonvenčnost. 7 lidí z 10 uvedlo, že

⁹⁹ NIŠKANOVIĆ, Vilma. *Etnološke sveske I: Neke karakteristike svadbenih običaja u Beogradu na primerima opština Stari grad i Novi Beograd*. s. 154.

mají raději tradice, dva se vyjádřili pro nekonvenčnost a jeden kolonku nevyplnil. Jeden dodal, že má rád tradice, ale jen ty, ke kterým dochází na venkově; jeden uvedl, že má tradice rád, ale že je v dnešní době nemožné všechny dodržet. Tyto dvě otázky jsem položila i dotazovaným v Praze s tím rozdílem, že jsem se v otázce ohledně tradiční svatby ptala na svatbu českou. Z důvodu velkého množství českých respondentů uvádím výsledky pouze té části, ve které se dotyční vyjadřovali k tradicím a nekonvenčnosti. S ostatními odpověďmi jsem pracovala během psaní práce. Obecně však mohu říci, že v otázce tradiční české svatby se nejvíce opakovaly tyto odpovědi: bílé šaty, házení kytice, myrta, rozbité nádoby, veselka. Ze 49 lidí uvedlo 25, že má raději tradice. 9 lidí má rádo „něco mezi“; 7 se vyjádřilo pro nekonvenčnost; 5 uvedlo, že mají rádi spojení obojího; dva nevěděli a jeden se nevyjádřil vůbec.

Při zkoumání novodobé svatby v Bělehradě a Praze nebylo možné vyvodit závěry, které by zcela jasně ukazovaly, jak novodobá svatba přesně vypadá, protože se tradiční hodnoty a moderní prvky dnes míchají. Tradiční obyčej se v současnosti z městských svateb vytrácí. Ty, které se zachovávají, mění postupně svou prvotní podobu a funkci. Střet starého a nového dává ráz tomu, co můžeme nazvat novodobým.

Seznam použitých pramenů a literatury

- 1) BOSANAC, M. – MANDIĆ, O. – PETKOVIĆ, S. *Rječnik sociologije i socijalne psihologije*. Zagreb, 1977.
- 2) BETA. *B92, Vesti, Popis 2002: 95 odsto građana vernici, 0,5 odsto ateisti* [online]. c2003, poslední úpravy 04. 07. 2003 [cit. 2010-12-15]. Dostupné z: http://www.b92.net/info/vesti/index.php?yyyy=2003&mm=07&dd=04&nav_category=12&nav_id=113071.
- 3) Český statistický úřad [online]. Dostupné z: <http://www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/home>.
- 4) *Demografický informační portál* [online]. Dostupné z: http://www.demografie.info/?cz_home=.
- 5) DUŠANIĆ, Milutin. *Veronauka u kući: Pravoslavna verska čitanka*. 2010. ISBN 978-86-84799-29-8.
- 6) FROLEC, Václav. *Svatební obřad*. Brno, 1983.
- 7) HAŠKOVÁ, H. – RABUŠIĆ, L. *K nízké sňatečnosti v České republice*. [online]
- 8) HRUŠÁKOVÁ, Milana. *Sňatek a paragrafy*. Praha, 2000.
- 9) KARADŽIĆ, Vuk Stefanović. *Život i običaji naroda srpskoga*. Beograd, 1957.
- 10) KARADŽIĆ, Vuk Stefanović. *Život i običaji naroda Srpskoga*, [online]. 1867. Dostupné z: <http://books.google.com/books/reader?id=sWjgAAAAMAAJ&hl=cs&printsec=frontcover&output=reader&pg=GBS.PP1>.
- 11) KARADŽIĆ, Vuk Stefanović. *Kovčežić za istoriju, jezik i običaje Srba sva tri zakona*. 1849.
- 12) KARADŽIĆ, Vuk Stefanović. *Crna gora i Crnogorci*, [online]. 1837. Dostupné z: http://www.berane.me/fajlovi/opstina_berane/attach_fajlovi/lat/glavne-stranice/2010/10/pdf/Vuk_Karadzic___Crna_Gora_i_Crnogorci.pdf.
- 13) LAUDOVÁ, Hannah. *Prameny lidových tradic Čech*. Praha, 2000.
- 14) *Magazin Venčanje*. [online] Dostupné z: <http://www.magazinvencanje.com/onama.html>.
- 15) *Moje svatba*. [online] Dostupné z: <http://www.mojesvatba.cz/>.
- 16) NEDELJKOVIĆ, Mile. *Godišnji običaji u Srba*. Beograd, 1990. ISBN 96-307-0322-9.

- 17) NIŠKANOVIĆ, Vilma. *Etnološke sveske I: Neke karakteristike svadbenih običaja u Beogradu na primerima opština Stari grad i Novi Beograd.*
- 18) PANTELIĆ, Milan. *Mali pravoslavni podsetnik.* Šabac, 2000. ISBN 978-86-7844-083-0.
- 19) PANTELIĆ, Nikola. *Porodica i tradicija u gradovima Srbije krajem XX vek: na primeru Kruševca, Šapca, Užica i Bora.* Beograd., 2007. ISBN 86-7587-039-6.
- 20) PAVIĆEVIĆ, Aleksandra. *Na udaru ideologija: brak, porodica i polni moral u Srbiji u drugoj polovini 20. veka.* Beograd, 2006. ISBN 86-7587-038-8.
- 21) PAVLOVIĆ, Marko. *Srpska pravna istorija.* Kragujevac, 2005.
- 22) PETROVIĆ, Mirjana Savić. *Leksika svadbenih običaja u Rađevini.* Beograd, 2009. ISBN 978-86-82873-23-5.
- 23) *Reci da: Specijalizovani časopis za venčanja.* [online] Dostupné z: <http://www.vencanje.rs/>.
- 24) SLUKOVÁ, Andrea. *Svatba: průvodce pro začátečníky i pokročilé.* Praha, 2001. ISBN 80-247-9064-5.
- 25) *Srpska pravoslavna crkva.* [cit. 15.3.2011]. Dostupné z: <http://www.spcoluzern.ch/index.php?pg=1116&lang=srl>.
- 26) *Tvoje svatba.* [online] Dostupné z: <http://www.tvojesvatba.cz/>.
- 27) VEČERNÍK, J. – MATĚJŮ, P. *Zpráva o vývoji české společnosti 1989-1998.* [online] Dostupné z: http://userweb.pedf.cuni.cz/kov/download/holubec_cspol.pdf.
- 28) VUJAKLIJA, Milan. *Leksikon stranih reči i izraza.* 8. vyd. 2004. ISBN 86-07-01538-9.
- 29) *Wikipedia* [online]. Dostupné z: http://sr.wikipedia.org/wiki/%D0%93%D0%BB%D0%B0%D0%B2%D0%BD%D0%B0_%D1%81%D1%82%D1%80%D0%B0%D0%BD%D0%B0.
- 30) www.svatebniinfo.cz [online]. Dostupné z: <http://www.svatebniinfo.cz/>.
- 31) *ZPBO: Zakon o braku i porodičnim odnosima.* [online]. Dostupné z: <http://www.stkpula.hr/gpp/Akti/Propisi/ZBPO/ZBPO%20-%20procisceni.htm>.

Přílohy

Příloha č. 1:

Tabulka č. 2: Vzor českého dotazníku

1. část: Pro všechny dotazované.	Odpovědi
1) Jste : a) muž b) žena	
2) Jste: a) ženatý/vdaná b) svobodný/á c) rozvedený/á d) vdovec/vdova?	
3) Kolik je Vám let?	
4) Jaká je Vaše profese?	
5) Jaká je Vaše národnost?	
6) Na kolika českých svatbách jste celkem byl/a? Uveďte také, kde byl obřad. (Na úřadě, v kostele, na jiném místě.)	
7) Co si představíte pod pojmem „tradiční česká svatba“?	
8) Jste věřící?	
9) Kolik hostů bylo na obřadu, na kterém jste byl/a? Pokud jich bylo víc, uveďte od-do.	
10) Kolik hostů bylo na svatební hostině, na které jste byl/a? Pokud jich bylo víc, uveďte od-do.	

11) Jaký věk je podle Vás ideální pro vstup do manželství?	
12) Požádali byste rodiče své/svého nastávající/ho o jeho/její ruku?	
13) Jakým způsobem jste byl/a pozván/a na svatbu? a) ústně b) pozvánkou	
14) Byl/a jste někdy na rozlučce se svobodou? Jak to probíhalo? Kolik dní před svatbou byla rozlučka?	
15) Měl/a jste Vy rozlučku se svobodou?	
16) Kde probíhala svatební hostina, na které jste byl/a?	
17) Byl/a jste jako svatební host nějak ozdoben/a ? Např. myrtou?	
18) Znáte nějaké svatební pověry? Popište je.	
19) Vyjmenujte nějaké tradiční zvyky, o kterých víte, že by na svatbě neměly chybět. (Např. házení kytky.)	
20) Jaké jídlo se podávalo na svatbě, na které jste byl/a?	
21) Jaké dary jste přinesl/a na svatbu?	
22) Byly na svatbě, na které jste byl/a, rozbaleny a ukázány hostům dárky, které nevěsta s ženichem dostali?	
23) Byly na svatbě, na které jste byl/a, družičky?	

24) Máte rád/a tradice, nebo raději něco nekonvenčního?	
25) Říkají Vám něco pojmy: věno, výbava, jitřní dar, obvěnění a družba ve spojitosti se svatbou? Pokud ano, krátce u každého pojmu uveďte, co si pod ním představujete.	
26) Byly na svatbě, na které jste byl/a svatební koláčky?	
27) Setkali jste se se zvykem troubení aut při cestě na svatební obřad?	
28) Byl/a jste někdy na nějaké opravdu zvláštní svatbě?	
29) Jaká hudba hrála na svatbě, na které jste byl/a?	
30) Byl na svatbě, na které jste byl/a, profesionální fotograf?	

2. část: Pro všechny, kteří vstoupili do svazku manželského.	Odpovědi
1) Uveďte, kde jste měl/a svatbu (na úřadě, v kostele, někde jinde) a napište, proč jste se pro takové místo rozhodli.	
2) Uveďte, kolik přítomných bylo na Vašem obřadě.	
3) Uveďte, kolik hostů bylo na Vaší svatební hostině.	
4) V jakém roce jste měl/a svatbu?	

5) Kolik hostů bylo na svatební hostině?	
6) Žádal/a jste rodiče své/ho nadcházející/ho o její/jeho ruku?	
7) V kolika letech jste se vdala/oženil?.	
8) Dostali jste ke svatbě věno? Popište jaké.	
9) Jakým způsobem jste pozvali hosty na obřad? a) ústně b) pozvánkou	
10) Měl/a jste rozlučku se svobodou? Jak to probíhalo? Kolik dní před svatbou byla rozlučka?	
11) Předcházelo svatbě zasnoubení?	
12) Kde jste měli svatební hostinu?	
13) Jak dlouho po zasnubách/požádání o ruku došlo ke svatbě?	
14) Zdobil někdo na Vaší svatbě hosty? Jak?	
15) Máte natočenou Vaší svatbu?	
16) Uveďte, zda a jaké svatební zvyky se objevily na Vaší svatbě. (Např. házení kytky.)	
17) Jaké jídlo se podávalo na Vaší svatbě?	
18) Zkuste vyjmenovat dárky, které jste na svatbě dostali.	
19) Měli jste na svatbě družičky?	

20) Fotili jste se s hosty? Pohromadě, či zvlášť?	
21) V jaký den byla Vaše svatba?	
22) Dali jste si se svým/svou budoucí/m (před svatbou či potom) nějaký dárek ke svatbě? Jaký?	
23) Troubily cestou na Váš obřad auta?	
24) Měli jste svatební web?	
25) Jaký typ svatby jste měli? a) romantický b) tradiční c) historický d) neformální e) jiný (uved'te jaký)	
26) Kdo žádal o ruku? a) on b) ona c) nikdo	
27) Jaká hudba hrála na Vaší svatební oslavě?	
28) Jaký sňatek jste uzavřeli? a) občanský b) církevní c) obojí	
29) Uzavřeli jste předmanželskou smlouvu?	
30) Měli jste na svatbě hlavního organizátora? Kdo to byl?	
31) Kdo a jak na Vaší svatbě krájel dort?	

3. část: Pro všechny, kteří byli oddáni v kostele.	Odpovědi
1) Jakého jste vyznání?	
2) Proč jste se rozhodli pro obřad v kostele?	
3) Jak dlouho trval Váš obřad v kostele?	
4) V kolik hodin se obřad konal?	
5) Jaké druhy textů předčítal při obřadu oddávající?	
6) Charakterizujte obřad v kostele, popište ho krátce od začátku do konce.	
7) Kolik lidí jste pozvali na obřad?	